

Växter

I HÄLSINGLAND OCH GÄSTRIKLAND

Växter i Hälsingland och Gästrikland (VÄX) ges ut av Gävleborgs Botaniska Sällskap (GÄBS), lokalförening av Svenska Botaniska Föreningen (SBF). VÄX kommer ut med fyra nummer årligen (vinter, vår och höst).

Du blir medlem i GÄBS och erhåller VÄX genom att betala in årsavgiften på GÄBS postgirokonto 57 58 11 - 5. Årsavgiften för 2008 är 150 kr. I denna avgift ingår medlemskap i SBF. För familjemedlemskap är årsavgiften 25 kr (inkluderar ej VÄX).

SBF:s årsavgift för 2008 är 295 kr, inkluderande prenumeration på SBT. Postgiro 48 79 11-0.

Adressändringar och medlemsregistrering; Birgitta Wannberg Skindravägen 15, 822 91 Alfta. 0271/100 51. birgitta.wannberg@particleoptics.se

Önskemål och bidrag i alla former för kommande VÄX mottages tacksamt av redaktionen:

Anders Delin, Kulgatan 40, 811 71 Järbo, 0290/700 87, anders.delin@naturskyddsforeningen.se
 Birgitta Hellström, Ringv. 35, 818 41 Forsbacka, 026/359 60, birgitta.m.hellstrom@telia.com

GÄBS styrelse 2008

Ordförande	Barbro Risberg	Hagmarksgatan 44	813 33 Hofors	0290/76 58 20
Vice ordf.	Anders Delin	adress enligt ovan		
Sekreterare	Björn Wannberg	Skindravägen 15	822 91 Alfta	0271/100 51
Kassör	Birgitta Wannberg	Skindravägen 15	822 91 Alfta	0271/100 51
Ledamot	Birgitta Hellström	adress enligt ovan		
	Gunni Hedkvist	Främlingshemsv. 18	810 22 Årsunda	026/29 02 11
	Ann-Christin Jäderholm	Grönviken	820 76 Jättendal	0652/161 81
Suppleant	Maj Johansson	Bäckan 682	820 46 Ramsjö	0651/930 21
Suppleant	Magnus Bergström	Södertorp 9236	762 91 Rimbo	070/209 42 00

Valberedning: Ulf Svahn 026/19 44 64, Sven Norman och Magnus Andersson

GÄBS bildades i Gävle den 7 februari 1982. Sällskapets syften är:

1. Att sammanföra människor, som är intresserade av botanik i allmänhet eller någon av botanikens många specialgrenar, och verka för spridandet av kunskaper inom dessa områden.
2. Att utforska floran i Gävleborgs län.
3. Att verka för skydd och vård av hotade växter och växtsamhällen i länet.

I Hälsingland bedrivs projektet "Hälsinglands flora" med Anders Delin som ledare och Björn Wannberg som rapportmottagare för hotade arter. I Gästrikland pågår projektet "Gästriklands flora" med Peter Ståhl som ledare, Birgitta Hellström som handhavare av florarutor och Ove Lennström som rapportmottagare för hotade arter.

GÄBS har 259 medlemmar och 21 familjemedlemmar. (2008-09-09).

GÄBS hemsidesadress är: <http://www.sbf.c.se/GABS/>

Webmaster är Magnus Bergström (magnus.bergstrom@norrtalje.se)

Omslagsbild: Skuggviol *Viola selkirkii* Ramsjö Enån. Foto: Anders Delin

Knäböj för klapperstarren

Anders Delin

Klapperstarren *Carex glareosa* är en mycket tidigt blommande havsstrandsväxt, denna miljöns riktiga vårblomma, som sällan ses därför att stränderna inte besöks så mycket på våren och eftersom den under senare delen av året döljs av högre vegetation. Den 30 maj 1985 såg jag den i Enånger, Fjäleviken, rikligt blommande, men samtidigt med fullt utvuxen men omogen frukt.

Vi känner bara 40 lokaler för arten i Hälsingland, men ganska säkert är den vanligare än vad denna siffra anger. Bara när den är i sin bästa blomning drar den blicken till sig på längre håll med sina gula ståndarknappar. Så snart som dessa är vissna undgår den lätt upptäckt.

Jag blev påmind om det när jag den 19 maj 2008 var på jakt efter klapperstarr på strandängar på Granön i Skog. På Klungskärsudden, vid 677524 157528 fann jag den, men bara därför att det fanns vackert blommande tuvor av hundstarr *Carex nigra*, som jag gick ner på knä inför, med kamera och stativ. Klapperstarren växte där jag satte ner stativet. Den var överblommad och hade omogna frukter i ax på smala nedböjda strån, inte alls lätta att se trots att omgivande vegetation vid den tiden var låg. Den 15 aug. 2008 var jag där igen, och trots att jag återfann den kvadratmeter där arten växer, och låg på knä och letade, hittade jag bara ett enda strå med ett visset ax. I den höga vegetationen med

gräs och örter var det då nästan omöjligt att se den när jag stod upp.

Under försommaren 2008 lyckades jag hitta klapperstarren också vid Vattningen i Gnarp och Rävudden i Härte, Jättendal. Vid Rävudden växte den på flera dellokaler. Den växer på strandens övre del, där rödsvingel *Festuca rubra* är vanlig. Vill man se den i sin fulla prakt bör man alltså leta under första halvan av maj. Ju senare på året, desto mer får man krypa och böja undan annan vegetation.

Klapperstarr på Granön, Klungskärsudden
19 maj 2008.

Foto: Anders Delin

Valls Hage i Gävle - en botanisk kulturbegivenhet värd att besöka

Ove Lennström

Färdas man österut längs riksväg 80 mot Gävle, har man Gavleån rinnande parallellt med riksvägen från Forsbacka till infarten mot Gävle. Vid Tolvfors herrgård ändrar ån riktning och korsar riks-80 där denna byter namn till Västra vägen vid stadsinfarten. Vid rondellen innan bron över ån svänger man norrut och färdas hundratalet meter efter Tolvforsvägen. På höger sida finns en stor parkering vid entrén till vårt botaniska besöksobjekt, Valls Hage.

Valls Hage ligger på en halvö skapad av en meanderbåge i Gavleån. I det 10 ha stora området anlades ett arboretum 1956. Det möjliggjordes av att kyrkogårdsförvaltningen och Gävle stad gratis upplät mark för ändamålet och att Fonden för skoglig forskning ställde erforderliga medel till förfogande.

Valls Hage hamnade i ett ingenmansland då skogsvårdsstyrelsen flyttades till Söderhamn runt millennieskiftet. Följden blev att även Skogsstyrelsen och Länsstyrelsen drog sig ur engagemanget i arboretet varför Gävle kommun, efter stiftelsen Silvanums flytt till Ockelbo, stod ensam med förvaltningen av en skogsbotanisk park. Kommunen saknade såväl kompetens som resurser och kanske också intresse av att driva en exklusiv växtpark. Följden blev att arboretet degenererade gradvis och att fågelspridd rönn *Sorbus aucuparia* och häggmispel *Amelanchier spicata* täckte stora delar av området. På senare år har ett nytänkande uppenbarat

sig. Slyet har rensats bort och vackra träskyltar med släktesbeteckning samt text med trädets betydelse i kulturen har bifogats. De gamla mer informativa artskyltarna finns dock kvar. Det viktigaste har naturligtvis funnits där hela tiden, träden, beredda att beundras och sprida kunskap om arternas mångfald precis som på tiden före millennieskiftet.

Arboretet är en mot öster svagt sluttande sandplåt med kraftiga erosionsbranter mot ån. De lösa avlagringarna utgörs av varvig senglaciär lera, mer eller mindre täckt av yngre leror och framförallt sand. Leran äger en rätt hög kalkhalt som tillsammans med rikedom av framsipprande grundvatten till viss del förklarar områdets goda växtbetingelser. En annan fördel är att Valls Hage ligger inom en ur klimatsynpunkt gynnsam del av mellansverige och i det skogligt och växtgeografiskt präglade övergångsområdet mellan nord- och sydsverige.

Samtliga inhemska trädarter finns representerade i arboretet. I allt finns 200 arter, underarter, former och typer. I vissa fall representeras växtslag av flera provenienser (proveniens = härkomst). Tall t.ex. finns representerad av 20 provenienser från Lappland till Skåne.

I arboretet kan man ströva omkring och bekanta sig med för oss norrlänningar ovanliga lövträd som naverlön *Acer campestre*, avenbok *Carpinus betulus* och vresalm *Ulmus laevis*. Man

Knölbjörk. *Betula pubescens*. Valls hage.
Foto: Ove Lennström

kan också bedriva jämförande studier då objekten befinner sig på armslängds avstånd från varandra, exempelvis kan man examinera lind *Tilia cordata*, vända sig om och jämföra likheter och olikheter hos bohuslind *T. platyphyllos*. Att studera ekotyper inom en art är en annan nyttig erfarenhet. Ekotyper har uppstått genom anpassning till olika miljöer och resulterat i ekologiskt differentierade populationer. Bland glasbjörkarna *Betula pubescens* s.l. (s.l. = sensu latu = i vid bemärkelse) samsas våra ekotyper från Gävleborg med ekotyper från andra delar av vårt land. Fjällbjörken *B. pubescens* ssp. *czerepanovii* har tappat den artstatus som artskylten anger och underordnas numera glasbjörken. Fjällbjörkspopulationen har tilldelats plats i arboretet bredvid övriga glasbjörkspo-

pulationer och intill en imponerande samling vårtbjörksekotyper s.l.

I arboretets centrum finns en karta över var i parken man hittar respektive släkten. Kartan är försedd med olika färgsymboler, en färgkod för varje släkte, med tillhörande släktesnamn på svenska.

I arboretets NV hörn kan man ta sig ner för erosionsbranten till en liten udde benämnd Fågeludden. Området, som lämnats orört, har ett myller av döda och levande lövträd och en urskogsliknande karaktär. Här finns substrat till mykologiska högtidsstunder för trädsvampälskare. Även marksvampfloran är intressant, vilket för övrigt gäller för hela arboretet, då många svampar är knutna till ett specifikt värdträd.

Hoppas kommunen fortsätter på inslagen väg och inser värdet av Valls Hage, genom att upprätthålla skötsel och att bibehålla områdets karaktär. Här behövs absolut inga lekplatser, golfbanor, friluftsgym eller beachbollplaner. Sådana har tillkommit i närliggande rekreationsområden i Stadsträdgården, Boulognerskogen och områden runt den efter ån ringlande hälsans stig, där de är till gagn för folkhälsan. Med information om arboretets existens och särart, kompletterad med några guidade turer på försommaren, skulle Valls Hage bli den kulturattraktion området förtjänar att vara.

Litteratur

Blomqvist, Sigfrid et.al., 1981:

Arboretum Valls Hage. Stiftelsen
Silvanum Gävle. Westlund & Söner
Boktryckeri. Gävle.

Blomrik torrbacke i Norrfjärden, Gnarp

– en stor naturupplevelse i litet format

Sven Norman

På Skäret i Norrfjärden i Gnarp finns, där landsvägen tar slut, en välgkant, som genom sin floristiska naturskönhet alltid lockar mig ett antal gånger under sommaren. Även den lilla udden Alderskär i välgkantens omedelbara närhet lockar mig hit av samma skäl. Jag är ingen inbiten bo-

Gulmåra, backglim m.m. i torrbacke i Norrfjärden. Foto: Sven Norman

taniker men mitt naturintresse har lett till att jag lyckats lära mig känna igen en hel del växter. Men det är inte det som i första hand är drivkraften för mig - det är själva upplevelsen av att kunna njuta av den konstnärliga skönhet som naturen bjuder, att uppskatta den och försöka fortplanta kunskaper till andra för att på så sätt väcka känslan för att värna och skydda vår natur och miljö mot övergrepp. Att i fält visa upp och förmedla kunskaper om vår natur tror jag är en utmärkt metod härvidlag.

Den här välgkanten är ett bra och lätt-tillgängligt exempel på naturskön biologisk mångfald i miniatyr, som är perfekt att visa upp för att få upp intresse för naturen. På en yta som är ca 80 m lång och 5-6 m bred växer ett 50-tal arter. Det är kanske inte någon märkvärdig artrikedom. Men när allt blommar i en salig färgblandning under juli med mycket stora bestånd av honungsdoftande gulmåra, backnejlika, backglim och blåklöcka samt kattfot, olika fibblor, gulsporre, gulvial, kärleksört, skogs-, röd- och vitklöver, fyrkantig johannesört, mjölkört, prästkrage, bergsyra och mycket annat så blir man helt enkelt överväldigad av hur naturens egna konstnärer lyckats i sitt konstnärskap. Det är svårt att se sig mätt på denna vackra färgpalett (*Galium verum*, *Dianthus deltoides*, *Silene nutans*, *Campanula rotundifolia*, *Antennaria dioica*, *Hieracium* spp., *Linaria vulgaris*, *Lathyrus pratensis*, *Hylotelephium telephium*, *Trifolium medium*, *T. pratense*, *T. repens*, *Hypericum maculatum*, *Epilobium angustifolium*, *Leucanthemum vulgare*, *Rumex acetosella*).

Ca 200 m från välgkanten finns en liten udde, Alderskär, som också är botaniskt sevärd. Här blommar mängder med kustarun *Centaureum littorale*, som tillsammans med bl.a. kärleksört, gåsört *Argentina anserina*, gul fetknopp *Sedum acre* och slätterblomma *Parnassia palustris* även gör denna udde till en färggrann sevärdhet.

Norr fjärdens Hamnförening styr över hamnområdet och i den f.d. iskällaren driver man helt ideellt sedan drygt 10-talet år ett mycket välbesökt sommarcafé. Jag föreslog dem att i sommar i samarbete med Naturskyddsföreningen Nordanstig arrangera en naturvandring i hamnområdet på temat "Växter och fåglar på skäret". Så blev det också och vid samlingen utanför caféet den aktuella julisöndagen hade över 50 personer infunnit sig! Jag hade påtagit mig ledar-

skapet för rundvandringen i det lilla hamnområdet. Det gav mig ett mycket gott tillfälle att visa upp skönheten och berätta om den mångfald som finns i området, bl.a. på den här vägkanten och Alderskär. Förhoppningsvis kan detta ha lett till lite tankar och förståelse för de värden som finns i naturen och behovet av att värna dem. Och Café Skäret fick ett tillskott av 50 fikasugna personer till gagn för Hamnföreningens verksamhet.

Köp Floran i Torsåkers socken

Redaktionen

Floran i Torsåkers socken utkom från trycket i maj i år. Den är resultatet av nära 25 års botaniska studier i Torsåkers socken, som geografiskt är detsamma som Hofors kommun.

Huvudansvarig för inventeringsarbetet och författare till boken är Barbro Risberg, men Lennart Risberg och flera andra personer i Naturskyddsföreningen i Hofors-Torsåker har också varit engagerade.

Boken inleds med tidsbilder från olika skeden i områdets historia. Den innehåller en beskrivning av landskapet, dess olika naturtyper och den vegetation som är knuten till dem. Det finns också avsnitt som behandlar utforskningen av floran och hoten mot den. Största delen av boken beskriver de arter som registrerats under inventeringen (819 st.) och vilken aktuell status de har i området. Boken innehåller 352 sidor och drygt 100 färgbilder. Tryckningen har medfinansierats genom LONA-bidrag förmedlade av Länsstyrelsen i Gävleborg.

Floran kan beställas hos Barbro Risberg, Hagmarksgatan 44, 813 33 Hofors, e-post: barbro.risberg@edu.hofors.se. Den kostar 150 kr + porto 56 kr.

Strandvänderot och flädervänderot i provodling

Anders Delin

I vardagligt florainventeringsarbete blir det naturligtvis så, att en vänderot påträffad på havsstranden får namnet strandvänderot *Valeriana sambucifolia* ssp. *salina* och en i inlandet flädervänderot *V. sambucifolia* ssp. *sambucifolia*. Men genom landhöjningen förvandlas stranden till inland. Havsstrandväxter kan i viss utsträckning hålla sig kvar i en påträngande inlandsvegetation. När och var konkurrerar ssp. *sambucifolia* ut ssp. *salina* ? – eller är ssp. *salina* borta redan innan ssp. *sambucifolia* vandrar in? Möts de någonstans? Skiljer de sig åt genom sina i flororna beskrivna karaktärer även när de möts?

De möts åtminstone i min trädgård. Den 12 maj 2007 planterade jag tre planter av förmodad ssp. *salina*, tagna på havsstrand vid Säljemar, Hille församling i Gästrikland på en fuktig och skuggig del av min tomt, i svart mulljord. En meter därifrån planterade jag den 17 juni två planter av förmodad ssp. *sambucifolia*, tagna intill Grävna knippans naturre-

servat i Ovensjö församling i Gästrikland. Det var stor skillnad mellan dem under deras första växtsäsong, men de blad som då kunde jämföras hade utvecklats på deras naturliga växtplatser.

Den 17 april 2008 hade alla plantorna utvecklat så mycket blad att det började synas skillnader mellan dem (foton). Det tydligaste var att ssp. *salina* hade en bladform med mer parallella kanter än ssp. *sambucifolia*, som hade en mer trekantig bladform, och att antalet småblad var större på den förstnämnda.

Den 4 juni 2008 hade bägge plantorna vuxit lika bra, var uppe i 70-80 cm höjd och visade blomknoppar. Skillnaden i utseende var markant. *Salina* var mörkare grön, med blankare blad och flera och smalare småblad (foton).

Den 24 juni 2008 var plantorna lika stora. Skillnaden i bladfärg och bladform bestod. De första blommorna slog ut på *salina*, på *sambucifolia* var något fler utslagna, men ingen av dem var i full blomning. När blommorna något se-

Sid 9. Upptill: Flädervänderot, odlad i Järbo, 4 maj, nertill: Strandvänderot, odlad i Järbo, 4 maj.

Sid 10. Upptill till vänster: Strandvänderot, odlad i Järbo, 4 juni, upptill till höger: Flädervänderot, odlad i Järbo, 4 juni, nertill till vänster: Strandvänderot och flädervänderot odlade i Järbo, 28 juni, nertill till höger: Strandvänderot och flädervänderot från Vattingen, Gnarp, 8 juni.

nare var fullt utslagna kunde jag inte se någon skillnad mellan de blommor som tillhörde den ena underarten och de som tillhörde den andra.

Den 11 aug. 2008 spred plantorna frukter. De hade också vuxit sig ändå större. På denna fuktiga skuggiga växtplats hade småbladen på *salina* blivit mycket bredare än på havsstranden, men de behöll sin – i jämförelse med *sambucifolia* – mörkare färg och högre glans, och en bladrandning som avvek i formen (foto).

Det var alltså ingen tvekan om att det fanns tydliga skillnader i bladform, -färg och -glans mellan dessa bägge underarter. Då återstår frågorna om hur de uppträder i naturen, varför den ena växer öppet på havsstrand och den andra mer skuggigt i skog, hur de betar sig där de möts och om de kan korsa sig med varandra.

Jag försökte finna några ledtrådar i Ljusne, Maråker, den 20 maj 2008. Där finns en klibbalskog *Alnus glutinosa* vid Kvarnån, vid 14H6E3325, 678335 157251 - 678342 157258, bara hundra meter från havsstranden, och i denna skog växer rikligt med vänderot. Området är flackt och ligger bara några decimeter över nuvarande strandnivå och måste ha varit havsstrand för ca hundra år sedan. Möjligen kan ssp. *salina* ha blivit kvar. Samtidigt kan ssp. *sambucifolia* ha koloniserat uppifrån, längs bäcken. Där fanns en rätt stor variation i bladformen, och det var svårt att dra gränsen mellan vissa som var lika ena underarten och andra som liknade den andra.

Den 9 juni 2008 botaniserade jag tillsammans med Sven Norman i den över-

givna hamnviken vid det f.d. fiskeläget Vattingen i Gnarp, 16H6H3312, 688340 158620. Längst in i viken, på driftmaterial, bl.a. tång, i ett område som har rätt kraftigt sötvattenutflöde, fann jag bägge underarterna växande tillsammans, men tydligt skilda genom formen på bladen.

Min beskrivning av dessa underarter kompliceras av uppgifter av två slag i Smålands flora. Dels refereras vetenskapliga studier av dessa underarter och av ssp. *procurrens*, hårvänderot, gjorda på 1980-talet, som säger att ssp. *sambucifolia* är en sällsynthet norr om Skåne, och att det alltså skulle vara hårvänderot vi har i Hälsinglands inland. Dels framgår av text och kartor att ssp. *salina* i Småland är geografiskt helt skild från ssp. *sambucifolia* / *procurrens*, så att vårt problem inte existerar där.

Min egen erfarenhet av ssp. *procurrens* (?) är när jag kröp under stormhatten i Gåssjö nedanför kalkförekomsten (se artikeln om inventering i Ytterhogdal i detta nummer) för att se om den satte fröplantor, och fick syn på onormalt håriga stjälkar på vänderot. Det var en överraskning och nyhet. De bägge underarterna *sambucifolia* / *procurrens* skiljs även på utlöparnas längd. Det kommer att fordras mycket grävande med spade eller grävkniv och utsortering av utlöpare och rötter innan vi har någon aning om hur det förhåller sig med dessa bägge i Hälsingland.

Skillnaden mellan ssp. *salina* och ssp. *sambucifolia* / *procurrens* tycks dock vara möjlig att se på bladen. Nu ska det bli spännande att se om det dyker upp plantor som är korsningen mellan dessa bägge, i min trädgård.

Sötvedel *Astragalus glycyphyllos* i Gästrikland

Birgitta Hellström

Inventeringen av Gästriklands flora resulterar varje sommar i oväntade fynd av kärlväxter. Även denna sommar, 2008, blev så, för mig och Göran Odelvik. I florarutan 13G2e, Edsken, så fattades det myrväxter. Därför beslöt vi att besöka Pannmurfly. Förhoppningsvis skulle vi hitta det vi saknade. Frågan var om vi skulle åka bil till myren eller om vi skulle gå, och ställa bilen i vägkorsningen drygt 1 km norr därom. Vi beslöt oss för att gå, för det kunde ju finnas växter efter vägen också som vi hittills inte funnit, vanliga skogsväxter. Några sådana växter hittade vi i vägkanten rätt snart.

I vårt sökande i vägkanten och en bit ifrån vägen så föll våra ögon på en växt som jag inte sett hittills i Gästrikland, det var en vedel. Göran och jag tittade på varann och Göran sa: det måste vara sötvedel! Visst var det sötvedel. Vi stannade ett tag där för att riktigt smälta att vi hade hittat sötvedel. Det lustiga med det här fyndet det var att när vi passerade förbi vägen upp till slalombacken i Hofors, där sötvedel finns, så funderade Göran på om vi skulle besöka platsen. Nu fick vi ju i alla fall se sötvedel, och på en plats som inte upptäckts förrän vi kom dit.

Sötvedeln var alldeles i vägkanten mot hjulspåren och en bit in i skogen på ca 3x3 m yta. Den var både i blom och frukt. Hade vi åkt bil så hade vi säkert inte upptäckt den. Väldigt trevligt fynd!

Sötvedelbladen breder ut sina strutar, Svabensverk 27 maj 2008. Foto: Anders Delin

Mitt emot sötvedeln och 1 m från vägkanten så stod det kirskaal *Aegopodium podagraria*, mindre än 10 ex. De såg inte ut att må så bra, det var nog inte deras rätta växtplats här på skogen. Hur har nu dessa växter kommit hit? Jag tror de har kommit hit med materialet som vägen gjordes av från början, eller om vägen har behövt lagats här senare.

Väl framme vid myren så hittade vi de myrväxter som saknades och på hemvägen i kraftledningsgatan helt nära bilvägen så upptäckte vi 10 st låsbråken *Botrychium lunaria* och brunklöver *Trifolium spadicum*.

Sötvedeln i Hofors slalombacke är känd sedan länge som den enda aktuella lokalen i Gästrikland. K. F. Thedenius såg sötvedel i Gävle vid Skeppsholmen 1833 och C. Hartman 1834, tillfälligt fynd. Nu känner vi till två sötvedellokalen i Gästrikland.

Krusnate *Potamogeton crispus* i Lillfjärden, Hudiksvall

Mats H. G. Gustafsson

Att botanisera på offentliga platser kan ibland kräva ett visst mod. I slutet av juli 2008 stod jag vid Lillfjärdens strand i centrala Hudiksvall och rotade i massan av ruttnande växtdelar i vattenbrynet. Utvalda godbitar samlades i en plastkasse. Den här gången blev det bara några långa blickar från undrande förbipasserande, och jag slapp kommentarer - och ingripanden av representanter för den psykiatriska sjukvården!

Innehållet i den aktuella plastkassen var faktiskt så intressant att man nog kunde ha stått ut med ett par spydiga kommentarer. Det visade sig nämligen att Lillfjärden var full av krusnate, en sydlig art som inte har observerats i Hälsingland tidigare (Anders Delin i brev). Krusnaten är lätt att känna igen på bladformen: bandformiga, ca dm-långa, klargröna blad med tydligt krusiga kanter. Den kan knappast förväxlas med andra natearter.

Jag känner krusnaten från Egå Engsø i närheten av mitt hem utanför Århus, en sjö som liksom Lillfjärden är ganska grund och mycket fågelrik. Jag misstänker att fåglarna bidrar till att skapa en miljö som passar krusnaten. Andfåglarna kan ju effektivt göda en sjö genom att tillföra näringsämnen från omgivande vegetation. Genom betningen, både på land och i vattnet, kan de gynna vissa arter på andras bekostnad. Sist men inte minst kan de utgöra högst effektiva fröspridare som kan transportera vatten- (och andra)

växters frön dels "utvärtes" men kanske också i mag-tarmkanalen i vissa fall.

Lillfjärdens av gäss (numera mest grågäss) hårdbetade stränder har en egenartad vegetation. Gåsört *Argentina anserina* bildar täta mattor och här och där står örter som gässen tydligen inte tycker om, som t.ex. ögontröst *Euphrasia*, synbarligen parasiterande på gåsörten. Släktingen norsk fingerört *Potentilla norvegica* finns också i ovanligt stor koncentration. Den kanske minst vanliga arten på torra land är kummin *Carum carvi* som man annars sällan stöter på i Hälsingland.

I vattenbrynet står några arter som man ofta finner tillsammans som kolonisationsarter på exponerad dy eller nedbruten torv, nämligen tiggarranunkel *Ranunculus sceleratus*, bitterpilört *Persicaria hydropiper* och brunskära *Bidens tripartita*. Den sistnämnda finns i hundratusentals exemplar varierande i storlek från ett par cm till en halv meter eller mera. Två gamla medicinalväxter med sydlig utbredning som finns vid Lillfjärden är kalmus *Acorus calamus* och pestskräp *Petasites hybridus*. De har dessutom det gemensamt att de är klonbildare som inte sätter moget frö utan sprids med bitar av jordstammar. Av egentliga vattenväxter såg jag, utöver krusnaten, bara smålånke *Callitriche palustris*.

Sammantaget måste man väl säga att Lillfjärden är en ganska intressant växtlokal med en anmärkningsvärd koncentration av sydliga arter.

Prenumerera på de andra landskapens floratidskrifter och köp de kommun- eller sockenfloror som utkommer!

Anders Delin

Jag har stor nytta och glädje av att prenumerera på de andra landskapens tidskrifter (= vara medlem i resp. förening). Svensk Botanisk Tidskrift är utmärkt, men summan av landskapens tidskrifter är värd lika mycket om man vill lära sig förstå sitt eget landskaps flora.

En art kan se olika ut i olika delar av landet. Det beror delvis på skillnader i klimat och jordmån, men ibland kanske också på genetiskt bestämda skillnader. Erfarenheter av sådana skillnader kan vara bra att ha när man möter en art i sitt eget landskap, men i en avvikande miljö.

En art kan också växa i annorlunda miljö i en annan del av landet än den miljö den uppträder i hemmavid, vilket ibland kan ge en anvisning om vilka av dess miljökrav som är viktiga eller mindre viktiga.

Grannlandskapens tidskrifter, Rödblåran i Jämtland och Härjedalen, Trollius i Dalarna och Daphne i Uppland & Sörmland har självklara roller att spela i arbetet med floran i Gästrikland och Hälsingland.

Viktig information finner man ofta även i mer avlägsna botaniska föreningsarnas tidskrifter. För oss som har ganska få lokaler för ryl är det intressant att läsa om arten i Calluna (Västergötland) eller T-Veronikan (Örebro län), där den är vanligare. Att läsa i Botaniska Notiser om hur linnéan växer i Skåne, där den

är ovanlig, kan belysa dess uppträdande hos oss där den är mycket vanlig.

I "Sotenässets flora" (Bohuslän) får man veta att följande arter har tillkommit eller ökat sedan föregående större inventering, som gjordes av Harald Fries: plattlumner (ny), kambräken (ökande), hässlebrodd (ökande), knärot (ny), spindelblomster (ny), skogsbräsa (ny), vårärt (ny), skogsvicker (ny), grönpyrola (ny), linnea (ökande), och i viss mån dvärghäxört och ögonpyrola. Det är en intressant illustration till den floraförändring som äger rum vid återbeskogning av ett tidigare skoglöst område.

Natur i Norr innehåller stora mängder sakkunnig och för oss relevant information eftersom fackbotanisten Stefan Ericsson som leder arbetet med Västerbottens läns flora skriver mycket där.

Jag tycker att prenumerationerna på dessa landskapstidskrifter är väl värda pengarna. Prenumerera genom att betala till följande konton (glöm inte att ange ditt namn och adress!)

Norrbottnen: Nordrutan 100 kr
pg 1125496-8

Västerbottens län: Natur i Norr
100 kr pg 291723-5

Härjedalen och Jämtland: Rödblåran
100 kr pg 1984537-9

Dalarna: Trollius 100 kr pg 676717-2

Värmland: Värmlandsfloran
80 kr pg 76656-8

Uppland, Stockholm, Sörmland: Daphne

100 kr pg 327956-9

Örebro län: T-Veronikan

120 kr pg 642624-1

Dalsland: Natur på Dal

50 kr bg 394-6266

Bohuslän: Vrivråde 100 kr pg 70960-0

Västergötland, Göteborg: Calluna

100 kr pg 524155-9

Småland: Parnassia 75 kr pg 662927-3

Gotland: Rindi 150 kr pg 683666-2

Öland: Krutbrännaren

100 kr pg 6365931-2

Skåne: Botaniska Notiser

150 kr pg 83522-3

Då och då utges också en kommun- eller sockenflora som annonseras i dessa tidskrifter. Dessa lokala floror har ett självklart intresse för oss som håller på med Gästriklands eller Hälsinglands flora. Jag har haft stor nytta av att läsa dem också.

Utbytet bör dock inte vara ensidigt. Vi bör också göra reklam för vår egen tidskrift vid kontakter med botanister i andra delar av landet.

Rysk nejlikrot och rundmynta blev amerikansk nejlikrot och äppelmynta

Åke Ågren

Jag har tidigare i VÄX nr 1 2005 rapporterat om rysk nejlikrot *Geum aleppicum* och rundmynta *Mentha suaveolens* från Söderhamn, men nu har Thomas Karlsson på Riksmuseet artbestämt dem till amerikansk nejlikrot *G. macrophyllum* och äppelmynta *M. suaveolens x longifolia*.

Jag bestämde arterna med hjälp av Den nya nordiska floran. På nejlikroten jag fann är de övre bladen stora och djupt flikiga (i floran ser de övre bladen att vara mer rundade). Nötterna på min nejlikrot är gula och samlade i äggrunt huvud, (i floran runt och rödaktigt). Det som dock talar för att det är amerikansk nejlikrot är att basalbladen är rundade med stor ändflik och att håren är vita (på rysk nejlikrot skall de vara mer gulaktiga). Kanske också någon är en hybrid,

då det här växer även storvuxen vanlig nejlikrot *G. urbanum*.

I Smålands flora läser man att rundmynta skall ha små nästan cirkelrunda, starkt rynkiga, blad och ytterst små blommor. Myntan i Söderhamn ser ut som i Den nya nordiska floran, visserligen runda men en aning rundspetsiga stora blad, så då kan man utgå ifrån att det inte är en äkta rundmynta. Om det är en hybrid här så har den inte tillkommit på platsen utan är troligen en trädgårdsform, kanske av utomnordiskt ursprung, och säljs som doftväxt. Den får väl heta äppelmynta åtminstone tills vidare. Den har nu funnits på platsen i minst fyra år och sprids ju vegetativt och fanns här i början på juni 2008 med fyrtio stänglar. Blomningen sker sent i september och den hinner väl sällan få mogna grobara frön.

Leta Violgubbe!

Johanna Bengtsson

Violgubben *Gomphus clavatus*, en sällsynt och säregen släkting till kantarellen, har under 2007 och 2008 varit föremål för inventering, utförd av länsstyrelsen i Gävleborgs län. Tack vare tips från skogsvandrarare med lokalkännedom har ett antal nya växtplatser hittats och gamla återfunnits. Bland annat i Hemlingbyskogen, i södra utkanten av Gävle, har man kunnat konstatera att svampen lever och frodas i ett äldre granbestånd strax bredvid löparspåret.

Violgubben är den enda svenska representanten av släktet *Gomphus* och kan med sitt säregna utseende knappast förväxlas med någon av sina släktingar: kantareller, klubbsvampar och fingersvampar. Den har som ung en svagt trattformad hatt, med den typiska violetta eller grålila färgen, och breder allteftersom den åldras ut sig och bleknar gradvis till ljust brungul eller gråbeige. Svampen är också relativt stor och iögonfallande, upp till 15 cm bred, och växer ofta i gyttlingar i form av ofullständiga häxringar eller stråk. Annat som skvallrar om dess utseende är gamla benämningar som klubblik trumpetssvamp och grisöra.

Violgubben har hittats på enstaka platser över nästan hela landet, men är koncentrerad till två utbredningsområden: ett i Skåne, där den växer i bokskog, samt ett östligt område med centrum i Uppland. I Svealand är den starkt bunden till fuktstråk i örtrik, äldre barrskog, en biotop som präglas av mycket höga naturvärden och

även kan hysa andra sällsynta och hotade marksvampar, t.ex. grantaggssvamp *Banckera violascens*, korktaggsvampar *Hydnellum* spp., spindelskivlingar *Cortinarius* spp. och fingersvampar *Ramaria* spp..

Trots att Gävleborgs län är ett av de mest svamptäta i landet, finns bara 13 växtplatser av violgubbe konstaterade i länet mellan 1995 och 2006. Man tror att arten har minskat kraftigt i Sverige de senaste 50 åren, mycket på grund av övergången från småskaligt skogsbruk till trakthyggesbruk. Violgubben är också upptagen som sårbar (VU) i ArtData-bankens rödlista och är föremål för ett av länsstyrelsens åtgärdsprogram, en satsning för att motverka den snabba förlusten av violgubbens växtlokaler. Man hoppas att kunna bevara dess lokaler genom att där bedriva ett varsamt skogsbruk.

Vid nya fynd kommer länsstyrelsen, via skogsstyrelsen, att kontakta berörda markägare för att åstadkomma ett skydd för området, särskilt i områden där man konstaterat stabila växtlokaler av god kvalitet. De senaste årens inventeringar har gett gott resultat men förhoppningen är att få in fler tips från er som rör er mycket i skog och mark. Ett öga för potentiellt värdefulla områden är till god hjälp. Kanske någon också minns gamla växtplaster från förr? Vid siktanden av denna svampiga raritet, vänd er till länsstyrelsen i Gävleborgs län:

Goran.Vesslen@x.lst.se

Kalendarium

13 okt. Bokpresentationer av Floran i Torsåkers socken och Fåglarna i Hofors kommun i Hembygdsgårdens lokal, Hofors, Storgatan 13, kl. 19.00. Arrangör Naturskyddsföreningen i Hofors-Torsåker. Information: Barbro Risberg 0290-765820 eller 070-4141329.

14 okt. Bokpresentationer av Floran i Torsåkers socken och Fåglarna i Hofors kommun på Solberga cafe, mitt emot kyrkan i Torsåker, kl. 19.00. Arrangör Naturskyddsföreningen i Hofors-Torsåker. Information: Barbro Risberg 0290-765820 eller 070-4141329.

19 okt. Höstmöte i Alfta. Se särskild annons i detta nummer.

11 nov. En vandring i Sarek, bildvisning och föreläsning av Stig Björk på Björkhagsskolan i Hofors, Edskevägen 18, kl. 19.00. Arrangör Naturskyddsföreningen i Hofors-Torsåker. Information: Barbro Risberg 0290-765820 eller 070-4141329.

4 dec. Vinterträff med bildvisning. Den som vill kan ta med sig bilder från sommaren som gick, och visa för dem som kommer. Både diabilder och digitala kan visas. Lokal: Hembygdsgården, Hofors, Storgatan 13, kl. 19.00. Arrangör Naturskyddsföreningen i Hofors-Torsåker. Information: Barbro Risberg 0290-765820 eller 070-4141329.

Rättelse – Stallört

Pär Hedwall och Åke Ågren

I VÄX nr 3/2007 rapporterade vi från Duvön i Sandarne om fynd av puktörne *Ononis spinosa* ssp. *maritima*. Det ska ändras till stallört *O. spinosa* ssp. *arvensis*. Bestämningen är gjord av Thomas Karlsson, Riksmuseet. Vi "lurades" av att i en del floror skiljs arterna åt bl.a. på att puktörne ska vara vedartad men stallört örtartad. Detta tycks inte stämma, eftersom även stallört är vedartad enligt vår åsikt. Stallört är ny för Hälsingland.

Gamla hus som minner om hälsingeböndens arbete Recension

Anders Delin

När jag på 1980-talet samlade litteratur om ängens vegetation och skötsel fann jag nästan ingenting om Hälsingland, men mycket från andra landskap och länder i Norden. Bristen på dokument från Hälsingland gäller de flesta kunskapsområden.

Albert Blombergssons målningar från Hälsingland ger glimtar av hälsingskt odlingslandskap vid 1800-talets mitt. Ett foto taget i Trönö av fräkenslåtter *Equisetum fluviatile* från roddbåt på 1910-talet fick jag av Sven Gisselson i Ockelbo. En fylligare skildring av det hälsingska odlingslandskapet kom med Hilding Mickelssons fotografier från 1900-talets mitt, då åkern redan övertagit större delen av arealen från ängen.

Nyligen har en bok utkommit, som handlar om kulturhistoria och byggnader och inte om vegetation, men som genom sin närhet till marken har betydelse även för vår förståelse av ängen och de övriga kulturmarkernas flora. Det är Gunvor Gustafsons och Jan Lundells ”Lador, logar och längor – om Hälsingeböndernas uthus”, utgiven av Hälsinglands museum.

Självhushållningen i det förut mer levande jordbruket i Hälsingland krävde mängder av specialiserade metoder, redskap och hus. Det är sambandet mellan form och funktion i dessa det hälsingska arbetslivets centrala företeelser som är bokens huvudtema. Det illus-

teras främst med foton, många av Hilding Mickelsson, men även med kartor över bebyggelse och odlingsmarker. På många ställen är redskap och hus bättre bevarade än florán på den brukade marken. Husens funktioner och deras placering i terrängen kan ge vägledning om hur marken brukades och hjälpa till att förklara de rester av den gamla florán som finns kvar i dag.

Gamla träbyggnaders lavflora kunde vara ämnet för en särskild bok. Den skulle handla om lavar vars naturliga habitat är urgammalt stående dött tallvirke, varav nu nästan ingenting är kvar, men som lever kvar på virke i gamla träbyggnader. De flesta av de sällsynta arterna i denna grupp finns beskrivna av Janolof Hermansson i den i detta häfte recenserade boken ”Hotade och sällsynta lavar och mossor i Dalarna”. Det är arter som brun nållav *Chaenotheca phaeocephala*, sotlav *Cyphelium inquinans*, sydlig ladlav *Cyphelium notarisii*, ladparasitpik *Sphinctrina anglica* och den starkt hotade vedorangelaven *Caloplaca furfuracea*.

De kulturhistoriska bevarandeambitionerna kunde i fråga om dessa lavar gå hand i hand med de botaniska. En viktig detalj i det sammanhanget är rödfärg eller ej. Visserligen påträffas en del av de ovannämnda lavarna på byggnader med starkt urblekt falu rödfärg, men rödfärg på en tidigare omålad timmerbyggnad kan troligen ödelägga en rik lavflora.

För mig som på 1940-talet som pojke deltog i höskörden i Arbrå känns mycket i Gustafsons och Lundells bok bekant. Hästen, hässjorna och hettan är oförglömliga. Man var nära marken. Blommor, jordgetingar och sorkungar under hässjorna var komponenter i sommarlyckan. Törsten släckte man med saft, halvliggande på den nyslagna och därför ganska stickiga vallen. Hösläden körde man in genom ladans ena port, och efter urlastning ut genom den andra. Linsännen såg vi, men inte lin som låg där för

rötning. Det får jag nu se på Mickelssons bild i boken, som innehåller massor av förklarande text och bilder om byggnader och byggnadsdetaljer, som kan verka svårtolkade för vanligt folk.

Det är viktigt att kunskapen om gamla arbetsmetoder och hushållning bevaras. Det var grundläggande biologi, kemi och fysik, och gäller även i dag.

Boken kan beställas av gunvor.gustafson@hudiksvall.se eller Gunvor Gustafson, Hälsinglands Museum, Storgatan 31, 82430 Hudiksvall, tel. 0650-19601.

Höstmöte i Alfta 19 oktober

Välkommen till GÄBS höstmöte hos Birgitta och Björn Wannberg söndagen den 19 oktober kl. 13. Adressen är Skindravägen 15 i Alfta, och du hittar lätt dit med hjälp av kartskissen nedan.

Vi kommer att titta på växter som du tar med dig, i färskt eller pressat tillstånd, och hjälps åt med artbestämningar av alla sorters växter, även mossor, lavar och svampar, så långt de samlade kunskaperna räcker.

Vi får också tillfälle att visa botaniskt intressanta bilder för varandra. Ta gärna med ett urval av dina egna bilder. Det går bra både med "gammaldags" diabilder och digitala bilder.

Birgitta och Björn

Flytt av myrstarr vid Laforsens kraftverk, Ljusdals kommun

Utdrag ur Bengt Stridhs rapport om flytten

Anders Delin

Den 22 augusti 1992 upptäckte Bengt Stridh myrstarr *Carex heleonastes* omedelbart nedströms kraftverksdammen vid Laforsen, där älvens norra vattenfall fanns innan kraftverksdammen byggdes. Växtplatserna låg på vattenöversilade klipp hållar. Äldre uppgifter om myrstarr vid Laforsen saknas.

Tågstarr. Foto: Bengt Stridh

Även tågstarr *Carex tenuiflora* förekommer inom området.

Laforsens kraftverk byggdes 1949-1953 och därmed försvann vattenflödet i älvens norra fåra. Kvar blev ett litet vattenläckage genom kraftverksdammen som gjorde att klipp hållarna i den forna älvfåran översilades med ett litet vattenflöde.

Myrstarr fanns före utbyggnaden troligen vid stranden av älvfåran. När vattenflödet från älven försvann i och med anläggande av kraftverksdammen spred sig myrstarr förmodligen in i den gamla älvfåran från de gamla växtplatserna

Myrstarr. Foto Bengt Stridh

vid älvstranden. Alternativet att frön av myrstarr från någon lokal uppströms Laforsen följt med Ljusnans vatten och via dammens läckagevatten kommit till lokalen nedanför kraftverksdammen efter dammbygget verkar osannolikt.

Som en del i de arbeten som Forum utfört vid Laforsen kraftverk under 2005-2008 har man anlagt en ny bilväg nedanför dammen och nya läckagebrunnar för att mäta flödet av läckagevatten genom kraftverksdammen. I samband med detta har läckagevattnet med hjälp av nyanlagda betongarmar styrts till läckagebrunnarna. Detta har medfört att den vattenöversilning som tidigare fanns över klipp hållarna där myrstarr växer har försvunnit. Det uteblivna vattenflödet skulle på sikt göra att myrstarren ovanför överfallet skulle försvinna, vilket är anledningen till att det blev angeläget att försöka rädda arten genom en flyttning.

Flyttning den 15 juni 2008

Alla tuvor av myrstarr identifierades och markerades med gula plastband. Myrstarren var väl utvecklad och därmed förhållandevis lätt att se. Även tåg-starr var välutvecklad och den var förhållandevis enkel att skilja från myrstarr. Trettio tuvor av myrstarr med sammanlagt 168 axbärande strån påträffades.

Tågstarrens växtplatser bedömdes inte ha förändrats genom arbetena 2005-2008, och det ansågs inte finnas något behov av flyttning av dem.

*Myrstarrens miljö vid Laforsen.
Foto: Bengt Stridh*

21 av de 30 påträffade tuvorna av myrstarr flyttades. En del av tuvorna flyttades till den lilla damm som skapats nedanför den läckagebrunn som anlades 2007. Små stenar lades runt de flyttade tuvorna av myrstarr för att förhindra att jorden sköljdes bort. Resterande tuvor flyttades uppskattningsvis något tiotal meter nedåt till ett litet vattenflöde över klippställarna. Alla flyttade tuvor markerades med träpinnar.

Nio tuvor lämnades som referenser. De tuvor som valdes stod relativt ostört av annan vegetation, vilket borde göra att de hade de bästa växtförutsättningarna. Alla tuvor

som lämnades som referenser markerades med träpinnar och gula plastband.

Ljusdals-Posten hade den 25 juni 2008 ett rikt illustrerat reportage om myrstarrflytten.

Resultatet av flytten av dessa myrstarrtuvor kommer att följas noggrant. Det finns också anledning till lite reflexioner kring detta ärende. Bengt formulerar dem på följande vis:

1. Det är positivt att Fortum är villig att bekosta en flytt. Men kostnaden för en flytt är i sig en struntsumma i sammanhanget eftersom ombyggnadsarbetena utförda av NCC vid Laforsen kostnadsberäknades till 26 miljoner enligt ett pressmeddelande från NCC i februari 2006.
2. Om nu flytten blir lyckosam, vad innebär det för framtiden? Kommer man att oftare föreslå flytt av hotade arter för att kunna exploatera mark?
3. Hade någon annan påpekat förekomsten av myrstarr om inte jag hade gjort det? D.v.s. ska hotade växters väl och ve behöva hänga på privatpersoners agerande? Jag tror inte att den som skrev Miljökonsekvensbeskrivningen hade bemödat sig med att leta rätt på denna uppgift, som t.ex. borde finnas hos ArtDatabanken. Länsstyrelsen borde ha känt till förekomsten, eftersom de borde ha tillgång till GÄBS inventeringsdata.

Den rikt illustrerade rapporten om flytten kan fås av Bengt Stridh
stridh.bengt@telia.com

Diskurs runt en adventiv näva

Ove Lennström

Veckan före midsommar gled en grupp om tiotalet botanister ned på Storsands, förutvarande Konsumbadets alias Brädvikens, parkering på Norrlandet i Gävle. Hos mig väckte återkomsten speciella minnen. Här tillbringades en stor del av sommarloven under 1950-talet, en tid då långresor var en utopi för de flesta av medborgarna. Cykel var det som gällde och sandständerna vid Brämsand, beläget intill Dalälvens utlopp, var ett alltför avlägset mål för oss ungdomar boende norr om staden. Konsumbadet hade en lättillgänglig sandstrand och som namnet antyder var den öppen för allmänheten. Namnet Brädviken tolkar jag in utifrån dagens ständigt pågående fritidsbyggnation i området - okej, jag vet att namnet kommer av att vissa, mest ungdomar, använder brädor som transportmedel på vatten.

Impedimentet mellan stranden och nybyggarkolonisationen var fyllt av al-lehanda örter, bofasta såväl som rymlingar. Massförekomsten av midsommarblomster *Geranium sylvaticum* var magnifik i sitt färgspektrum från rött till blått. Ett annat namn är skogsnäva, men enligt namnlistan från 1998 är gällande namn midsommarblomster (I VÅX följer vi emellertid normalt Den nya nordiska floran, som använder namnet skogsnäva, red:s kommentar.) Enligt Linnés Svenska Flora är midsommarblomster ett dialektalt namn i Medelpad på ängs-

näva *G. pratense*. Syftande på de vackra frukternas utseende är det engelska namnet på släktet *Geranium*, cranés bill (trannäbb) och det norska storkenebb. Studerar man frukterna hos våra prydnadspelargoner kan man ana släktskapet med nävorna. Vi har i Sverige en doftpelargon som också kallas rosengeranium *Pelargonium graveolens*.

En av deltagarna kom dragande med en vacker näva, med stora karminröda kronblad och iögonfallande ståndare och stift samt ett uppblåst rödaktigt foder. Gruppen antog att det rörde sig om en förrymd trädgårdsväxt. Då ingen kunde placera den, blev den som sig bör för entusiaster desto intressantare, helt i enlighet med den Linnéanska utsagan "Om vi inte känner tingens namn är kunskapen om dem förlorad" Att reda ut tingens namn efter Linnés beskrivningar är inte det enklaste, eller vad sägs om följande beskrivning över särskilnader inom släktet *Geranium* hämtat från Fundamenta Botanica, "Alla Swenska *Gerania hafwa calycem och corollam regularem, men de utländske eller Africanske hafwa corollam irregularem eller floris Diadelphii hafwa därföre ock waret distingverade; men de böra ändock wara tillhopa, emedan frön äro lika uti de öfrige delar". Nåväl, några hundratal år har svunnit sedan detta skrevs och informationen om släktet har vidgats och språket har genomgått förändringar.*

Jag tog belägg med mig hem vilket placerades i en vas, varefter Den nya nordiska floran konsulterades. Genast, vid överblicken över nävorna, fastnade blicken på bilden av en näva återgiven exakt överensstämmande med mina belägg. Tillhörande arttext medförde att jag kunde konstatera att kunskapen om tingen var räddad. Nävan var en flocknäva *G. macrorrhizum*. Den är ursprunglig på skuggiga platser i sydöstra Europas bergstrakter, känd från bl.a. Jugoslavien, Albanien, Grekland och Bulgarien. Som prydnadsväxt i våra trakter förekommer den i tre sorter: 'Album', 'Ingversens Variety' och 'Spessart'.

Vid besök hos en botanistvän i Årsunda, berättade jag om nävan och fyndplatsen. Den växte allmänt nedanför ett stort jordkällarlikt gammalt sjömärke, helt överdraget med ett gult lakan av vårtörel *Euphorbia cyparissias*. Nävan växte i ett bestånd av kirskaal *Aegopodium podagraria*. Då vännen hört min beskrivning ilade hon iväg med mig i släptåg, ut i sin djungelliknande trädgård fylld av växter från allehanda platser, för att stanna framför ett bestånd av nävor. Visst var det flocknäva som växte i hennes trädgård. Hon hade tagit hem nävan från den plats jag beskrev vid en exkursion för några år sedan. Den har alltså funnits på samma plats under flera år.

Nävor är sällsamt vackra växter vilken väl är anledningen till deras popularitet som trädgårdsväxter och till att jag entusiasmerades till denna artikel. Jag blir stum av beundran inför skönheten hos mina odlade blodnävor *G. sanguineum*, även om varken det latinska eller det svenska namnet stämmer överens med mina blommor. De lyser i två färger, vitt och magenta, utan tillstymmelse till blod.

Citerad litteratur

- Aldén, Björn et.al., 1998: Kulturväxtlexikon. Natur och kultur/LT:s förlag. Lund.
- Bergqvist, L., 2007: C. v. Linné. Om botanikens grunder. Bokförlaget Atlantis AB. Stockholm.
- Broberg, Gunnar et.al., 1986: C. v. Linné. Svensk flora. Bokförlaget Forum AB. Stockholm.
- Karlsson, Thomas, 1998: Förteckning över svenska kärlväxter. Svensk Bot. Tidskr. 91 (5).
- Mossberg, B. & Stenberg, L., 2003: Den nya nordiska floran. Wahlström & Widstrand. Stockholm.
- Polunin, Oleg, 1987: Flowers of Greece and the Balkans. Oxford University Press. Oxford.

De vilda blommornas dag på Norrlandet, Gävle, 15 juni 2008

Åke Malmqvist

Vandringen på Norrlandet innebar besök i två skilda biotoper. Första besöket gjordes på Marskärsudden, som fått sitt namn efter mal som betecknar fält eller plats täckt av grovt grus eller runda stenar. Ordet har senare förvanskats till mar i önamn t.ex. Enmaren. På Marskärsudden finns en intressant moränstrand med delvis blockig terräng. Förutom ledarna Ove Lennström och Åke Malmqvist hade tjugo mycket intresserade och kunniga deltagare infunnit sig.

Då man som ledare tidigare gjort rekognoseringsbesök blev man imponerad av den artrikedom som växt fram under några veckor före besöket. Växtligheten kommer nämligen igång ganska sent på våren p.g.a. havets kylande inverkan på omgivningarna. Stranden gödslas av stormar som för in alger och annat organiskt material med vågorna. Marken får därmed en rik tillförsel av näringsämnen som fosfor och kväve.

Här fanns en havtornsbård *Hippophae rhamnoides* en bit från stranden. De växter vi bekantade oss med var bland annat gultåtel *Deschampsia bottnica*, ett vackert gräs som är endemiskt för Östersjön. Vi såg den charmiga strandkrypan *Glaux maritima*, strandvänderot *Valeriana sambucifolia* ssp. *salina*, gåsört *Argentina anserina*, strandaster *Triptolium vulgare*, det bredbladiga gräset rörfilen *Phalaris arundinacea*, havssälting *Triglochin maritima*, gulkämpar *Plan-*

tago maritima, den illaluktande strandlokan *Ligusticum scothicum*, ängsnycklar *Dactylorhiza incarnata*, höskallra *Rhinanthus serotinus*, strandglim *Silene uniflora* och grässtjärnblomma *Stellaria graminea*.

Strandglim.

Foto: Åke Malmqvist

Nästa besök skedde på en annorlunda biotop, nämligen en sandstrand gränsande till ett gräsbevuxet område, inte så vanligt förekommande efter norrlands-kusten. Området, Konsumbadet/Brädviken, hittar man om man åker ner vid Lutens väg. En gång i tiden låg här Lutens fåbodar. Den som är intresserad av att besöka området rekommenderas att inte ha för bråttom på Bönavägen, då skylten ner på Lutens väg är lätt att åka förbi. Spjutskråp *Petasites spurius* är möjligen den största attraktionen i området. Spjutskråp

har en lite dunkel historia bakom sig på växtplatsen. Arten hör hemma i östra Europa och förekommer sparsamt i södra Sverige. Troligen har fartyg på besök i Gävle hamn haft frö i lastrummen. Spjutskråp växer bland renfana *Tanacetum vulgare*, gulsporre *Linaria vulgaris* och äkta johannesört *Hypericum perforatum*. Eftersom den fyrkantiga johannesörten *Hypericum maculatum* också växer inom området kunde deltagarna göra jämförelser mellan de båda arterna. Intresset var särskilt stort vid jämförelsen. Hade någon möjligen "Hirkum pirkum" i hågen?

Vidare växte här östersjötåg *Juncus balticus* och i tallskogen ovan stranden rikligt med vitfryle *Luzula luzuloides*. Ett stort område med ännu blommande mandelblom *Saxifraga granulata* får sätta punkt för skildringen av två biotoper utefter Gästriklands kust.

Citerad litteratur

Skärgårdsnatur i Gästrikland. Naturvännernas förening i Gävle 1973.

Växter och djur i Bottniska Viken

Maria Foberg. Norstedts Tryckerier 1994.

Spjutskråp, *Petasites spurius*, vid Brädviken. Foto: Åke Malmqvist

Ytterhogdal 7 – 9 juli 2008. Tusensköna, skuggviol och dvärgtätört

Magnus Andersson, Anders Delin, Maj Johansson, Arnold Larsson och Björn Wannberg

Gradvis under många århundraden koloniserades de nordvästra delarna av Hälsingland av jordbrukande människor. I Ängersjö, grannsocken till Ytterhogdal, har utgrävningar visat att detta började redan omkring år 1200 (Mats Mogren 1997). Under 1800-talets andra halva kom timmerfronten. Bolagens skogsköp drabbade byarna. De flesta bönderna sålde sin skog. En kort tid hade folk försörjning genom lönearbete åt bolaget, men i brist på skog, och när jordbruket blev mindre lönsamt, klarade de sig dåligt. Skogsbygderna avfolkades och den igenväxning av jordbrukslandskapet som vi fortfarande ser pågå, fick sin början.

Detta förlopp ser man även i de trakter som vi besökte under den kompletterande inventeringen i Ytterhogdal 7 – 9 juli. Mindre arealer gräsmark hålls öppna på de gårdar som används som sommarställen, och de som inte lägger om gräsmattorna bevarar en del av den gamla ängsfloran. En stor del av de gamla gräsmarkerna har övergått till buskmark eller skog, och ängsväxterna har tagit sin tillflykt till kanterna på de många skogsbilvägarna, särskilt om dessa följer gamla stigar och körvägar. Skogsväxterna har väl i stort sett behållit sina domäner, men har blivit svårare att nå och svårare att se på grund av de gamla skogarnas förvandling till ungskogar. Återinvandringen av skogs-

växter på nedlagd åkermark är en långsam process. På de gamla slätter- och betesmarkerna går det något snabbare. Många stränder har påverkats negativt av överdämning eller rensning för timmerflottning. Förlusterna av arter och populationer är för närvarande sannolikt större än vinsterna, om man jämför med 1800-talets flora på gräsmarker och troligen även i skog. Myrarna torde vara de miljöer som bäst har bevarat sin flora till våra dagar.

Den mycket perifera del av Hälsingland som ligger i Ytterhogdals församling är naturligtvis mindre besökt och sämre inventerad än många mer centrala eller kustnära delar, vilket var orsaken till våra ansträngningar under dessa tre dagar. Vi fick låna hus för övernattnings av Sonja Persson i Gåssjö, på gränsen till Ramsjö församling. Hennes son Thomas Persson guidade oss till vissa områden som han trodde kunde vara botaniskt intressanta. Trakterna kring Gåssjö är kända för sin kalkrika berggrund, som har lett bl.a. till att de har de enda spontana förekomsterna av nordisk stormhatt *Aconitum lycoctonum* ssp. *septentrionale* i Hälsingland. Kalkhalten tycks dock inte vara lika hög som i Los, eftersom många mycket kalkkrävande arter som finns i Los saknas i Gåssjö-trakten, t.ex. glansvide, majviva, guckusko, huvudstarr, myrstarr och hårstarr.

7 juli 2008

Kvistabäcken 16F7f1836 - 16F7f1039 (688681 147868–688608 147896). Den välbevarade flottled i en ganska liten bäck är en stor kulturhistorisk attraktion, speciellt under den årligen anordnade demonstrationsflottningen. Flottningen här var mycket svår på grund av den storblockiga terrängen. I naturtillståndet flöt bäcken på många ställen mellan och under stora block inom ett flackt och upp till flera tiotal meter brett område. Man byggde därför en ränna av huggen sten genom det svåraste partiet och ren-sade kraftigt därnedom. Flottledsbygget har berört stora delar av bäckbotten och bäckstrand, men återkolonisationen under de efterföljande mer än hundra åren tycks ha varit god. En stor del av vegetationen växer på kraftigt påverkat underlag, på undanvräkt block och på timmerkonstruktioner i vatten. Mycket av den ursprungliga miljön tycks finnas kvar, med en rik strandflora. Under hägg *Prunus padus* och gråal *Alnus incana* växer örter, gräs och ormbunkar. En hel del mullälskande arter trivs på det döda organiska material som samlas mellan och på blocken.

Vi inventerade här tillsammans, bl.a. för att uppdatera våra kunskaper om traktens arter och jämföra de karaktärer som vi grundar våra artbestämningar på. Även Margareta Ferm deltog denna dag. Det blev bl.a. en viollektion utan violblommor. Vanligast var mossviol *Viola epipsila* med i allmänhet kraftigt hårig bladundersida, ibland dock hårig bara på undersidans nerver. Några kärrviol *V. palustris* såg vi också, med både på över- och undersidan kala blad. Den all-

tid krävande och sällsynta underviol *V. mirabilis* hittade vi här i rika bestånd, och även lite norrlandsviol *V. canina* ssp. *montana* och skogsviol *V. riviniana*.

Vi fann också skuggviol *V. selkirkii* på många ställen. Dess viktiga artkaraktär, hårigheten på både över- och undersidan av bladen, fanns alltid på välutvecklade stora blad. Små blad kunde dock vara betydligt mindre håriga, speciellt på undersidan, och liknade då skogsviolblad. Det var tydligt att skuggviolen är lättspridd och ganska dynamisk. I innerkurvan i en bäckkrök, mellan stenar i strandkanten, växte stora mängder av arten i ett exponerat läge, där det fanns få andra kärlväxtarter. Den fortsatte dock långt upp på stranden, in under högre örter och gräs: Hästhov *Tussilago farfara*, knagglestarr *Carex flava*, lundelm *Elymus caninus*, skogs-näva *Geranium sylvaticum*, stenbär *Rubus saxatilis*, kärrfibbla *Crepis paludosa* och flädervänderot *Valeriana sambucifolia* ssp. *sambucifolia*.

Andra intressanta fynd vid Kvistabäcken var några plantor av taigastarr *Carex norvegica* ssp. *inferalpina*, getrams *Polygonatum odoratum* och maskros *Taraxacum* av en typ som brukar finnas vid bäckar i nordvästra Hälsingland. Kanelros *Rosa majalis* blommade vackert inne mellan andra buskar.

Svartbergets sluttning visade sig vara artfattig, fast skogen var vacker. Nedanför den, vid 16F7f0240 (688528 147907), kom vi på ett surdråg med fjällskära *Saussurea alpina*, korallrot *Corallorhiza trifida* och nattviol *Platanthera bifolia*. Myren som utbreder sig mellan Svartberget och Kvistabäcken är

ett fattigkärr, som mot bäcken övergår i starrkärr med stråk av videbuskar. I fattigkärr, på en drygt knytävstora tuva av mossevegetation (dvärgbjörk *Betula nana*, tall *Pinus sylvestris*, ljung *Calluna vulgaris*, tuvull *Eriophorum vaginatum*, hjortron *Rubus chamaemorus*), vid 16F7f0342 (688535 147929) upptäckte Margareta en planta av björnbrodd *Tofieldia pusilla*, dagens mest udda observation. Detta var den enda björnbroddplanta vi såg denna dag.

Vår fikaplats valde vi vid Dalbykojan nära bäcken, vid 16F7f0246 (688520 147960). På den slitna backen närmast kojan växte mjukhårig kvastfibbla *Pilosella cymosa* var. *pubescens*.

Skogskärren söder om Vilbacksmýran var inte särskilt artrika. Intressantast var Björns fynd av taigastarr i en fuktig del av ett hygge vid 16F7g1802 (688681 148020). Vid en bäck i närheten fann Anders fjällven *Agrostis mertensii*, blommande och med karakteristisk pyramidall vippa, långa borst och korta ståndarknappar som också har så korta strängar att knapparna bara till hälften tittar ut mellan blomfjällen.

8 juli 2008

Furuhöjd, 16F7g4400 (688941 148003), 425 m.ö.h. Maj visade denna lokal för tusensköna *Bellis perennis*. Den växer där sedan länge, rikligt på flera ställen i gräsmattan, som också innehåller sätergentiana *Gentianella campestris* var. *islandica*, både vit och ljusblå. Så här tidigt på sommaren blommade tusenskönan, medan sätergentianan inte syns alls, trots att Maj vet exakt var den brukar växa. Arnold har tagit tusensköna

både i Gävle och Söderfors och planterat den i sin trädgård i Bjuråker, på 65 m.ö.h. Den försvann under första vintern vid första försöket och klarade sig inte i längden vid andra försöket heller. Samma negativa erfarenhet har Anders av planteringsförsök i Järbo i Gästrikland på 100 m.ö.h., medan den däremot växer och sprider sig på gården Raggberget i Lövtjärn i sydvästligaste delen av Hälsingland, 375 m.ö.h. på en tomt i sydvänd backe vid 14G3e2407 (676740 152070).

Hånasomyran, 16F8f1645-16F8f1745 (689156 147953). Thomas Persson rekommenderade oss att titta på denna myr, som ligger i ett område med kalkpåverkan från berggrunden. Det visade sig vara ett utmärkt råd, för på håll såg vi gräsull *Eriophorum latifolium* och mycket snart därefter tvåblad *Listera ovata*, som det vid närmare granskning visade sig finnas många hundra exemplar av. Även en mörkröd ängsnyckeltyp *Dactylorhiza incarnata* fanns rikligt, och björnbrodd, snip *Trichophorum alpinum*, knagglestarr, tätört *Pinguicula vulgaris* och fjällskära. Några buskar av klibbal *Alnus glutinosa* fann vi också.

Det finaste fyndet här var en tuva av tagelstarr *Carex appropinquata*, som hade ett enda fertilt strå med en axsamling som hade några frukter kvar, vilka gjorde en artbestämning möjlig. I överensstämmelse med den rika kärlväxtfloran såg vi här i de talrika fuktiga stråken en hel del brunmossor. Denna myr är odikad och inbäddad mellan skogspartier. Den yta som har denna fina rikskärrsflora är stor, ca 1 - 2 ha.

Kring den lilla bäck som rann från myren, vid 16F8f1648 (689160 147980), fanns nordisk stormhatt, *torta Cicerbita alpina*, olvon *Viburnum opulus*, tibast *Daphne mezereum*, kransrams *Polygonatum verticillatum*, spädstarr *Carex disperma* och grönkulla *Dactylorhiza viride*.

I en liten loke (vät) i skogen med starkt varierande vattennivå, vid 16F8g1001 (689109 148016), dominerade blåsstarren *Carex vesicaria*, som den gör ganska regelbundet i denna miljö. Den gav utrymme för små mängder av styltstarr *C. nigra* var. *juncea*. I kanterna fanns lappvide *Salix lapponum* och i mitten en vattentäckt dypöl där några skott av hästsvans *Hippuris vulgaris* växte.

Surdråg vid 16F8g1101 (689116 148010). Även här växte denna trakts speciella signum, nordisk stormhatt. Dessutom fanns finesser som storgröe *Poa remota*, *torta* m.m.

Längst upp, i kontakt med en liten myr, vid 16F8g1100 (689116 148001), kom vi till ett stråk med sumpskog där kabbleka *Caltha palustris*, spädstarr och bäckbräsmå *Cardamine amara* helt dominerade vegetationen. Spädstarrens tuvor med massor av nedliggande ljusgröna smala blad, kabblekans stora mörkgröna och bäckbräsmans spädare uppdelade blad kontrasterade mycket vackert mot varandra. Man kunde lätt föreställa sig att stå inför ytterligare en av trädgårdskonstnären Ulf Nordfjells skapelser.

”Kalkbrottet”. Här har en prospekterare grävt bort det rätt tunna jordlagret i väggkanten ned till bergytan och brutit loss en del ytliga delar av berget. Här finns kvarts, vit fältspat och stora bitar

av kalkspat. Ryktesvis har man funnit kvaliteten för låg för brytning. I slutningen just nedanför denna kalkförekomst, vid 16F8f1943 (689193 147933), finns ett fuktigt stråk i ungsbogen, där stormhattarna växte höga, tillsammans med storgröe. Där fanns också storvuxen vänderot, som visade sig vara starkt hårig, alltså snarast *Valeriana sambucifolia* ssp. *procurrens*.

”Hemma” på Nygården, vid 16F8f0543 (689052 147938), var blomsterprakten stor, trots att den gamla trädgården nu är förvildad. Maj och Anders inventerade här. Två stora olvonbuskar blommade och flera olika vita och rosa rosor, men de arter som satte sin prägel på den mot sydost sluttande tomten var massor av mörkblå hässleklocka *Campanula latifolia* och brandlilja *Lilium bulbiferum*. Hässleklockan härskar i denna bördiga

Hässelklocka på Nygården i Gåssjö 9 juli 2008 Foto: Anders Delin

jord. På de klippta delarna av gräsmarken såg man överallt dess rundade basala blad, och där de tillåts skjuta blomstänglar, kommer dessa upp till meterhöjd och mera. (Liknande outrotligt rotsystem har även toppklocka, med ovala basala blad

och knölklocka med utdraget hjärtformade, där de hålls efter med gräsklipparen). Denna mörkblå hässleklocka finns på andra gårdar i Ytterhogdal, som vid Åsan, men inte i naturlig miljö. Dess ursprung känner vi inte.

Magnus och Björn inventerade på kvällen ett f.d. hjorthägn vid Hemigården, som nu betas av ett tiotal jakar med imponerande horn. Det hägnade området består till största delen av avverkad skogsmark i en måttlig SV-sluttning. Den intressantaste delen var ett blött stråk som började vid en källa, 16F7f4939 (688990 147895). Där växte rikligt med kärrsälting *Triglochin palustris*, ryltåg *Juncus articulatus*, bäckbräsmå och madrör *Calamagrostis stricta*, jämte några ängsnycklar. Både i detta stråk och på torrare partier blommade slätterblommor *Parnassia palustris*, varav en del vackert rödådrade (denna färgvariant är vanlig även på den kalkrika jorden i Los). I de torrare delarna hade slätterblommorna sällskap av brunört *Prunella vulgaris* och smultaron *Fragaria vesca*. Några tibastbuskar som var tydligt betade påträffades också. Även här fanns enstaka exemplar av taigastarr. Den kärrspira *Pedicularis palustris* som växte här var markant anorlunda än den vi såg nära Dalbykojan första dagen, men kombinationen av karaktärer var i båda fallen förvirrande vid jämförelse med beskrivningen i Den nya nordiska floran. Bladformen och bredden på bladets mittribba stämde för första dagens exemplar med ssp. *palustris* (vanlig kärrspira) men för exemplaren i jakhägnet snarare med ssp. *opsiantha* (höstspira). Grenlängder och växternas allmänna form pekade däremot snarast

i motsatt riktning. En albinoplanta av kärrstisel *Cirsium palustre* var lite mindre i växten än de intill stående normala plantorna.

Arnold for till en myr mot Himmelsjärn, vid 16F8e0633 (689060 147330), med bl.a. myggblomster *Hammarbya paludosa*, gräsull, ängsnycklar och kollrot.

9 juli 2008

Efter två dagar av till stor del gemensamt botaniserande, delade vi denna dag upp oss i tre grupper, med olika mål, i trakterna omkring Fåssjödal och norr därom. Maj och Anders for till Stensån nära Medelpadsgränsen och tittade först på en myr intill Lilltjärn, vid 17F0d4030 (690404 146803). På myrens blötare delar, där vissa flak bar men andra hotade att brista, växte massor av stora plantor av storsileshår *Drosera anglica* och rundsileshår *D. rotundifolia* nära varandra, och där var det ganska lätt att hitta även hybriderna mellan dem. Vitag *Rhynchospora alba* och vitstarr *Carex livida* fanns där också, och i kanten mot Lilltjärnen bl.a. en starr ur *Carex flava*-gruppen, som var mycket mer kortsprötd än knagglestarr och liknade dennas hybrid med ärtstarr *C. viridula*. Den hade emellertid fullgod fruktbildning och Arnold påpekade på kvällen att detta väl borde vara den "äkta" ärtstarren, var. *viridula*. Den var mycket större än den typ av ärtstarr som är den vanligaste i Hälsingland, ofta mycket talrik vid älvsjö- och havsstränder, var. *pulchella*.

En bäckgenomsumpskog, 17F1d0441 (690543 146917), hade stränder som knappast kunde kommas åt på annat sätt

än genom att använda bägge händerna i grenar och stammar och sätta fötterna försiktigt på eller mellan styltstarttuvor och klena björk- och granlågor. Både grenrör *Calamagrostis canescens* och brunrör *C. purpurea* växte här. Miljön verkade lämplig för lappranunkel, men sådan hittade vi inte.

En annan bäck genom mer ordinär skog, Råbäcken vid 17F1e0600 (690560 147004), hade lite skogssäv *Scirpus sylvaticus* på sina kanter, en art som är sällsynt i Ytterhogdal och Ängersjö.

På tunet vid Slåttjärnåsen, 17F1e1100 (690611 147003), stannade vi länge, för att botanisera och prata med ägaren om fåbodens historia, om växter och möjliga växtlokaler. Som ett minne från den sädes- och vallodling som funnits på platsen fanns lentätel *Holcus mollis*. Den flora vi mest närgånget undersökte,

Dvärgtätört, Ramsjö, Långtjärnsmyran 23 juli 1987. Foto: Anders Delin

medan ägaren tittade på, var den lågväxta intill huset, med rikligt med låsbräken *Botrychium lunaria*, rödkämpar *Plantago media* och ormrot *Bistorta vivipara*, samt med vårfingerört *Potentilla crantzii*, kummin *Carum carvi*, revfibbla *Pilosella lactucella* och mjukhårig kvastfibbla.

Björn och Magnus delade på kartutan 16F9e, öster om Fåssjödal. I denna ruta kunde vi inte finna något spår efter tidigare odling, vilket också medförde att vägkanterna var påtagligt artfattiga. Skogen var kanske ännu mer än på de ställen vi tidigare besökt dominerad av hyggen och ungskog, framför allt contortaplanteringar. Följaktligen fick inventeringen koncentreras till myrar samt bäck- och sjöstränder. Björn gick först norrut längs bäcken mellan Kölsjön och Målsvattnet, i en flack, tydligen tidvis översvämmad terräng, som dominerades av höga styltstarttuvor. På några ställen vid bäcken växte klubbstarr *Carex buxbaumii*. Närmare utloppet i Målsvattnet där bäcken blev mera livlig, vid 16F9e2025 (689708 147250), kantades dess stränder av hägg, kanelros, liljekonvalj *Covallaria majalis* och ormbär *Paris quadrifolia*. Vid ett storblockigt parti av Målsvattnets sydöstra strand fanns åter rikligt med klubbstarr. På återvägen till vår mötesplats noterades mattlumner *Lycopodium clavatum* vid kanten av skogsbilvägen. Myrmarkerna på sydvästra sidan av Målsvattnet och vid den lilla Rörflotjärnen visade sig vara rikare, med gräsull, ängsnycklar, snip och björnbrodd. De blötaste gungflypartierna var rödfärgade av rund- och storsileshår.

I det långsträckta kärret väster om Grubberget fanns stora bestånd av klubb-

starr och på flera platser vackra ängsnycklar, en del av dem alldeles mot kanten av en göl. Norr om samma berg utbreddes sig en tallmosse. När Magnus satte sig ner för att titta närmare på tranbärspantarna vid en stor tuva av rostvitmossa *Sphagnum fuscum* såg han också en växt med mycket smala, 5 cm höga och körtelhåriga skaft och små omogna kapslar i toppen. Nere i mossan dolde sig en mycket liten bladrosett som avslöjade att det var den näpna lilla dvärgtätörten *Pinguicula villosa*, bara fyra gånger tidigare sedd i landskapet.

Den större myren norr om Mommyrbäcken var rikligt beväxt med vass *Phragmites australis* och andra rikkärrsarter, som björnbrodd, ängsnycklar, gräsull och dvärglumner *Selaginella selaginoides*. I det anslutande blöta sumpskogsstråket sågs även spädstarr.

Arnold besökte sydspetsen av sjön Havern vid Minne 17F0d0219 till 0518 (690020 146690 till 690050 146688) och fann där bl.a. strandgyllen *Barbarea stricta*, smalfräken *Equisetum variegatum*, kung Karls spira *Pedicularis sceptrum-carolinum*, pors *Myrica gale*, sumpförgätmigej *Myosotis laxa*, kärrsälting, agnsäv *Eleocharis uniglumis*, knappsäv *E. palustris*, veksäv *E. mamillata*, mannagräs *Glyceria fluitans* och vitmåra *Galium boreale*.

Arnold fann också häckvicker *Vicia sepium* på en artrik skogsvägbkant vid Gillerberget 16F7e4344 (688930 147440), tillsammans med bl.a. brunklöver *Trifolium spadiceum* (mycket rikligt), rödfibbla *Pilosella aurantiaca*, kvastfibbla *P. cymosa* och troligen svenskfibbla *P. floribunda*.

Nya arter för Ytterhogdal

Följande arter tycks vara nya för församlingen: Bäckbräsmå, skuggviol, gullviva *Primula veris*, skogsförgätmigej *Myosotis sylvatica*, prakttoppklocka *Campanula glomerata*, taigastarr.

Sökta men ej funna arter, några exempel

Sydostliga arter, här troligen vid nordvästgränsen för mer allmän förekomst: Småsilesår, gullpudra, skogsvicker, vårårt, gökärt, tallört, skvattram, videört, piprör, missne. Mer eller mindre ovanliga arter som inte är sydostliga: Trådfräken, strutbräken, odonvide, norrlandsarv, källört, lappranunkel, getväppling, hönsbär, fjällskräp, dyttåg, köseven, brunag, rankstarr.

Fel årstid

Det var något för tidigt för att på allvar leta efter skogsrör *Calamagrostis chalybaea*, eftersom brun- och grenrör ännu bara var i knopp. Arten har hittats i Jämtland så nära som i Rätan: Röjan ca 693000 142566 och Böle kvarn ca 693000 142700 (Bengt Pettersson). Det är omkring fem mil från de trakter som vi inventerade. Den finns också i Medelpad, ca 16 km söder om Ånge, 3,5 km SSV om Råsjö, vilket är bara ca 2,5 mil från Gåssjö (Carl-Johan Wikström).

Citerade källor

Mogren, Mats, 1997: Dating Ängersjö.

Trenching Lynchets in the quest for the Origin and Development of a Boreal Forest Village. *Lund Archaeological Review* 2.

Pettersson, Bengt, 2005: Brev.

Wikström, Carl-Johan, 2004: Brev.

Oväntat fynd av taggbräken *Polystichum lonchitis* i Hofors

Barbro Risberg

Minnet behöver inte vara särskilt gott för att komma ihåg den i väderavseende dramatiska dagen 17 maj 2008. Mot eftermiddagen tilltog snöandet och snart singlar stora "lappvantar" ner över den långt utvecklade grönskan och alla blommor i trädgården. Det stod inte på förrän marken var vit och lager av isbark låg över den amerikanska trolldruvans *Actaea rubra*, bergenians *Bergenia crassifolia* och fänrikhjärtats *Dicentra formosa* blommor. Min första tanke var: Det här kommer inte att gå att reparera.

Morgonen 18 maj tog jag en promenad för att beskåda förödelserna, men insåg snart till min stora glädje att skadorna var begränsade. Jag plockade till och med några utslagna blommor av liljekonvalj *Convallaria majalis*. Bladmattorna var tryckta till marken, men de reste sig efter några dagar.

På eftermiddagen skulle vi ha vår första botaniska utflykt för säsongen. Jag hade under dagen flera telefonsamtal från deltagare som ifrågasatte om det verkligen skulle vara möjligt att ge sig ut efter väderbakslaget. Jag stod fast vid planerna och på eftermiddagen samlades vi som vanligt. Målet var Göskegruvan, som ligger strax söder om sjön Storgösken. Det är en övergiven gruvby med två jättestora gruvhål och husgrunder med kvarstående odlade växter. Järnbrytningen pågick här

till 1920-talet. Den malmförande formationen innehåller kalksten och röd leptit. Det anses också att det finns en betydande mängd malm kvar här.

Anledningen till att jag valde Göskegruvan som mål var att jag ville se hur det stod till med sanddraban *Draba nemorosa* som tidigare haft en stabil förekomst här. Det hade nu gått några år sen jag kollade den, så det fanns ett behov av att göra det.

Området kring Göskegruvan är kalkpåverkat. Det är ymnigt med skogstry *Lonicera xylosteum* och trolldruva *Actaea spicata*. Trolldruvan växer också på gruvhålen vägg. Det finns också gott om kransmossa *Rhytidiadelphus triquetrus* och fjällgröe *Poa alpina*. En annan art som är riklig i gruvhålen och på slagghögar är stenbräken *Cystopteris fragilis*.

När vi passerat det första gruvhålet och kommit fram till en liten brant, ca 1 m hög, skärning, så säger Marianne Johansson: "Titta, här växer det kambräken". Jag tittade närmare på fyndet och såg genast att det förmodligen handlade om taggbräken *Polystichum lonchitis*. Jag har sett den åtskilliga gånger under mina sommarbesök i Härjedalsfjällen. Jag kunde inte känna mig helt säker förrän jag kollat i florin, då jag inte var medveten om eventuella förväxlingsarter. Artbestämningen höll dock efter alla kontroller.

Den ensamma rosett av ormbunksblad som stod där var ca 80 cm i diameter. Bladen var mörkgröna och läderartade och hade uppenbarligen övervintrat i det tillståndet. Det har jag inte sett i Härjedalen. Det fanns också sporer på de övervintrande bladen. Tydligast av allt var de taggiga bladen och den uppåtriktade udden nära småbladens bas. Nästa besök på platsen var den 6 juni. Då sköt en bukett av nya blad med ljusgrön färg upp i mitten av plantan. Plantans storlek och mängden vissna blad gör att jag drar slutsatsen att den förmodligen stått här länge.

Taggbräken är en suboceanisk art som är spridd i Norge men i Sverige huvudsakligen växer i fjällkedjan. Det finns enstaka tillfälliga fynd nedanför den. Enligt Flora Nordica förekommer den på platser som påverkats av människan, oftast med enstaka exemplar, som anses ha hamnat på växtplatserna genom naturlig långväga spridning. Den är i våra trakter anträffad i Borlänge, Ludvika och Rättvik. Rapporter om förekomster, som numera är utgångna, finns från Hållnäs, Sala och Hallsberg. I det perspektivet är det ju heller inte osannolikt att den skulle kunna dyka upp i Hofors som den nu gjorde.

Sanddraban fanns också kvar, men tyvärr i mindre antal än tidigare. De slagghögar där den tidigare var spridd har numera ett tjockt lager av mossor och draban har fått ge upp. Däremot växer den sparsamt på stenar efter en gammal husgrund, där tillsammans med nagelört *Erophila verna*, och rikligt på en yta nere vid vägen som använts som parkeringsplats och vändplan. Vid besöket i juni fanns också ett litet bestånd med lundtrav *Arabis hirsuta* i vägkanten.

(Detta fynd av taggbräken är det första i Gästrikland. Arten är inte heller tidigare funnen i Hälsingland. Red.)

Taggbräken vid Göskegruvan i Hofors 18 maj 2008.

Foto: Barbro Risberg

Låsbräken – en växt med svårbegripligt levnadssätt

Anders Delin

Låsbräken *Botrychium lunaria* upphör inte att förvåna. Här är en liten observation som lämnar ytterligare frågetecken efter sig. På min tomt, i ett torrt parti på sandjord under en asp *Populus tremula*, växer åtminstone sedan 1998 en grupp av låsbräkenblad, varje år på exakt samma plats, vid en pinne jag har satt dit. Åren 2003 – 2005 fanns där fyra blad. Den 7 april 2007 såg jag de första två gröna bladknopparna ovan jord. Jag fick idén att titta under jord om ytterligare något blad möjligen var på väg att utvecklas. Jag grävde ytterst försiktigt och använde en styv smal pensel när jag kom i närheten av ett skott eller en rot. Jag hade starka glasögon på mig och är ganska säker på att jag inte skadade något skott eller någon rot. Större delen av rotsystemet måste ha förblivit orört, inbäddat i sand som jag inte grävde bort. Det fanns en ca 3 mm stor vit knopp på ett rotsystem som var innästlat i rotsystemen med de två blad som hade kommit upp. Jag uppfattade den som en bladknopp (se bilden). Jag fyllde gropen med den uppgrävda sanden. Under resten av våren och sommaren stod de blad som hade kommit upp still i sin utveckling. Det tredje bladet kom aldrig till ytan.

Nästa år, den 2 maj 2008, när andra låsbräkenplantor på tomten var väl utvecklade, lyckades jag inte hitta någonting alls av denna grupp av blad. Den 18 maj 2008 hade ett mycket litet blad av låsbräken

kommit upp på denna plats, fortfarande bara ca 5 mm högt. Det förblev förkrympt och ensamt under resten av sommaren.

Det verkar som om arten inte tål att man gräver bort jorden kring rötterna, även om dessa lämnas intakta. Eller är det så att det finns ett osynligt fintrådigt nätverk runt de millimetergrova mycket tydliga rötterna? Hade jag grävt bort detta, och hade det inte nybildats? Samtidigt som arten tycks ha denna känslighet för grävning kunde man den mycket torra försommaren 2008 på andra plantor på tomten konstatera att den är mycket torktålig, frisk och spänstig när många andra arter börjar vissna.

Låsbräkens underjordiska delar med ett litet nytt vitt bladskott. Järbo 7 april 2007.

Foto: Anders Delin

Hotade och sällsynta lavar och mossor i Dalarna Recension

Anders Delin

Åter har botanister och skogsnaturnvårdare i Dalarna gjort ett storverk. Efter ”Hotade och sällsynta växter i Dalarna – Kärlväxter”, som kom 1993 har nu den andra delen, om mossor och lavar, kommit. Det är en bok på 930 sidor, tung inte bara i fysisk mening utan framför allt genom sitt innehåll av fakta, kunskap och förståelse.

Janolof Hermansson är huvudförfattare. Han är lavspecialist och lavarna får i boken störst utrymme. Janolof beskriver världen genom lavarna. Ingen del av Dalarnas rika natur- och kulturlandskap undgår hans intresse. Alla delars historia och sammanhang målas upp i breda drag, ibland i form av historiska och naturvetenskapliga fakta, ibland som intressanta hypoteser, på vilka läsarens fantasi och kunskap kan bygga vidare.

Det finns många duktiga ekologer bland lavforskarna. Lavarna är ju både mycket specialiserade på sina respektive miljöer och känsliga för förändringar i dem. Janolof Hermansson är en av dem som bäst kan beskriva vad olika arter behöver och vad de inte tål, och han har sett Dalarnas lavar på så många ställen att han lätt beskriver och med foton illustrerar var man lättast kan hitta dem. Han nöjer sig inte med detta, utan söker också utifrån känd natur- och kulturhistoria föreställa sig i vilka miljöer de har förekommit i gångna tider, i vissa fall mycket avlägsna. Detta är extra intres-

sant i fråga om de lavar, som i dag är kända endast eller huvudsakligen från kulturskapade substrat, som gamla lador.

Boken är mycket mer än en lokalförteckning över Dalarnas sällsynta och hotade lavar och mossor. Den är en lärobok i lichenologi och bryologi baserad på författarnas breda erfarenheter. Eftersom Dalarna omfattar vegetationstyper från fjäll till nemoral skog är boken direkt användbar i alla Svenska landskap.

Förordet

är skrivet av Tomas Ljung, som med vanlig lätthet och tydlighet formulerar bokens moraliska budskap. Han skriver: ”Man kan ju säga att detta med biologisk mångfald är ett slags demokratitest. Regeringen *har* beslutat att alla arter ska ha rätt till existens i livskraftiga populationer. ... Och vem skulle maka åt sig om inte vi, som på mindre än hundra år stöpt om vartenda ekosystem så snart bara vi själva känner oss hemma i världen?”

Prologen

står Rolf Lundqvist för. Veteranen i svensk skogsnaturnvård skildrar några avsnitt av framväxten av ett naturnvårdssengagemang, hans eget och dalabotanisternas, och hur naturnvårdspolitiken och naturnvården i praktiken har utvecklats under fyrtio år. Han slutar med en svart men välunderbyggd profetia: ”Det är

svårt att tro att dagens formulerade miljösmål, utan några sanktionsmöjligheter, med en frivillighet som ännu bara finns på papper och med statsbudgetens nuvarande anslagsnivåer för inköp av reservatsmark, skall räcka till annat än räntan på denna miljöskuld, eller på sin höjd till en eller annan amortering”.

Introduktionen

av Bengt Oldhammer ger en mängd intressant information om mossors och lavar kulturhistoria och om det moderna skogsbrukets effekter på dessa växter och på hela landskapet.

”I Linnés fotspår”

av Janolof Hermansson, Lennart Bratt och Bengt Oldhammer är förstås en beskrivning av Dalarnas utforskning i fråga om mossor och lavar.

I kapitlet ”Var finns kryptogamerna” av Janolof och Lennart följer en omfattande och detaljerad skildring av de olika miljöer som enligt deras erfarenhet är lämpliga habitat för var och en av moss- och lavarterna. Det är en oerhört stor erfarenhet som gör det möjligt för Janolof att beskriva lavfloran i Rättvikshedens tallskog utförligt, med avslutningen: ”Bland alla arter som växer på tallen dominerar en liten kantlav *Lecanora* sp. Arten är ännu obeskriven men den finns även i kalkskogarna i Alperna.” Var, utom i denna bok, kan man läsa: ”För skorpigelälaven är rönnar i fjällgranskogen ett av de allra viktigaste habitatet. Läderlapps-laven är påträffad på samma sätt, liksom även savlundlaven, röd pyttelav *Strangospora microhaema* och parkhättemossa *Orthotrichum pallens*”?

Om lavfloran på gamla träbyggnader kan man läsa: ”...de starkt minskande och akut hotade träspricklav *Acarospora anomala* och vedorangelav *Caloplaca furfuracea*, som oftast är påträffade på urblekta faluröda träbyggnader. Dessa växer dessutom gärna på den horisontellt liggande dropplisten vid sockeln, för övrigt en viktig nisch för flera andra lavar.

Det mest udda habitatet har väl metall-lavarna, släktet *Vezdaea*. En av dessa har påträffats på kraftledningars betongfundament, där den växer tillsammans med mossor och grönalger. Den mycket speciella vegetationen antas bli gödd av kväve som med regnvattnet rinner ned längs stål stolparna, och metallen som laven gillar är väl zink från rostskyddsbehandlingen.

Miljöförändringar och hotbilder

Här ges en ingående beskrivning av dels generella tendenser, dels ett stort antal specialfall, där hotade arters situation skildras. ”Till och med när det gäller en av de få kända växtplatserna i världen för laven *Catillaria retigena*, på en liten betesskadad rönn på en fäbodvall, blir det problematiskt att långsiktigt kunna garantera dess överlevnad i landskapet. Inga av EU:s jordbruksstöd passar in för att bevara arten och dess livsmiljö på denna plats”.

”Långskägg *Usnea longissima*. ... Skogsbruket utgör det främsta hotet i Dalarna och i flera fall har hyggen intill långskägglokaler påverkat den negativt eller gjort att laven försvunnit.”

”Ringlavens *Evernia divaricata* framtid i Dalarna hänger till stor del på att rejäla kantzoner mot större bäckar och

myrar sparas. Det krävs zoner på minst ett par trädlingar, ofta mer..... Jämförande undersökningar av ringlav vid Säsänget och Oxbäcken 1987 och 1996 visar att arten ökat i mängd ganska påtagligt.....en trolig hypotes kan vara att en del av ökningen är en effekt av de milda vintrarna från slutet av 1980-talet och under 1990-talet”.

Kapitlet innehåller ett utförligt åtgärdsprogram, där hot från skogsbruket och andra näringar beskrivs, och vad som skulle kunna göras för att mildra dem.

Dra ditt strå till stacken

är en samling tips om vad den enskilde kan göra för att förbättra mossornas och lavarnas situation. Den riktar sig till alla de olika yrkesgrupper och kategorier av människor som rör sig i markerna. Den ger praktiska råd om rapportering eller konkreta skyddsåtgärder. Ett exempel: ”Du som är vedhuggare – Det som du tycker är skräpskog som behöver städas upp kan mycket väl vara en värdefull miljö.”

Här finns också åtta värdepyramider av det slag som Mats Karström lanserade för vedsvampar i gammal granskog. Här är de i stället uppbyggda av lavar och anpassade till granskog, tallskog, lövrik barrskog, svämlövskog, mossig sur klippvägg, basisk klippvägg, träd i kulturlandskapet och timmerbyggnad i kulturlandskapet.

Från Avesta till Älvdalen

är som man kan vänta sig en kortfattad beskrivning av en mycket lång rad av lokaler för intressanta mossor och lavar

i hela Dalarna. Även i detta avsnitt hittar man mycken information kring lokaler, som gör den till långt mer än bara en lokalförteckning. Kapitlet avslutas med en tabell över förekomsten i varje kommun av rödlistade och sällsynta mossor och lavar.

Dalarnas hotade och sällsynta mossor och lavar, Artfakta

är bokens huvuddel, där varje art beskrivs under rubrikerna: Utbredning och status, Kännetecken, Ekologi, Bedömning och hot, Åtgärder och Aktuella växtplatser. För växtplatserna ges koordinater enligt Rubin-systemet, och det är alltså möjligt att på hundra meter när komma till artens växtplats. Förteckningen av lokaler är fullständig och för vissa arter mycket lång. Violettagrä tagellav *Bryoria nadvornikiana* fyller på detta vis 27 sidor. Den arten är dock extrem därför att den har påträffats relativt ofta i samband med nyckelbiotopinventeringen, den största biologiska inventeringsinsats som gjorts i Sverige. Lokalernas historia och hotsituation beskrivs också utförligt. Det blir en skildring av skogen lika mycket som av lavarten.

Många andra arter är kända från bara en eller ett fåtal lokaler. Exemplet gul dropplav *Cliostomum corrugatum* är lite överraskande. Artens huvudsakliga habitat är i nemoral eller boreone-moral skog, på barken av gamla ekar, och den ena dalalokalen är i sydostligaste delen av landskapet, i Folkärna, på grova gamla ekar i granplantering. Den andra lokalen är på gamla sälgar i fjällsocknen Särna. Hotbilden är i Fol-

kärna att granarna skuggar och kväver inte bara laven utan de ekar som den växer på. Hotbilden i Särna är förstås avverkning, men däremot inte konkurrens från gran, som där expanderar mycket långsamt.

I detta sammanhang må det vara tillåtet att berätta om erfarenheter från Västerbottens län, där det år 2008 har visat sig att den ökade efterfrågan på biobränsle har lett till att gamla sälgar i större mängd avverkas och körs mot samhällen närmare kusten, tillsammans med talltorrakor och diverse ved som hittills inte varit attraktiva för skogsnäringen.

Bilderna

är många och mycket bra. Både svartvita och färgbilder är väl valda, illustrativa och väl återgivna. Det finns bilder som visar lavars och mossors växtplatser, närbilder på arter och bilder som visar den negativa påverkan som människan har på lavars och mossors miljöer. Mest är det här fråga om skogsbruket.

Trots alla de vackra och informativa bilderna väljer jag som signum för denna bok en som varken är vacker eller informativ, bilden på sid. 431, som visar "Urgammal en från Grövelsjön. Hur många lavararter döljer sig på alla dessa grenar? Foto Janolof Hermansson". Bilden visar en osannolikt komplicerad och kompakt härva av stammar och grenar. Den får symbolisera den omätliga nyfikenhet på alla upptäckliga små delar i naturens stora system som författarna har, och som är förutsättningen för att ett sådant här arbete ska bli gjort.

Köp boken!

Pris: 300 kr plus frakt. Boken kan beställas hos Märta Ohlsson, marta.ohlsson@pavilionclub.se eller 023-22186.

Janolof Hermansson och elever vid gammalt renhorn upphängt i gren på tallåga, Gällivare, Kuolpa, 4 aug. 2004.

Foto: Anders Delin.

Även små isolerade förekomster av speciella substrat kan hysa intressanta lavararter.

Forskningsresan i Naturvårdens Utmarker i Lycksele och Dorotea i juli 2008 visade skogsskövlingens slutfas

Anders Delin

Forskningsresan i Naturvårdens Utmarker syftar till att biologiskt inventera skogar med höga naturvärden i Norrland och verka för deras bevarande. I södra Sverige finns många biologiskt kunniga personer och i norra Sverige mycket stora skyddsvärda men hotade skogsarealer. Forskningsresan vill förmå skogsbiologiintresserade sörmlänningar att resa norrut och ge stöd åt de ganska glest utspridda norrlänningar som arbetar med denna fråga.

Denna berättelse grundar sig på de delar av arrangemangen i Lycksele och i Dorotea som jag själv deltog i, nämligen de två sista dagarna i Lycksele och de två första i Dorotea. Alla de besökta objekten är skogsområden i storleksordningen några tiotal hektar.

Lycksele

24 juli, förmiddagen, Joranmyran, koordinater 72018 15788.

Detta är ett bortglömt skogs- och myrområde, omfattande något eller några tiotal ha gammal skog i ett hav av unga plantageskogar. När man trängit igenom den ogenomsiktliga ungskogen kom man fram till en myr med alla träden kvar, de unga, de medelålders, de gamla och de döda. Tallar *Pinus sylvestris* i alla tänkbara former inramade öppna myrtytor och gölar i en svagt sluttande terräng, som hade en viss likhet med ett flark-strängmyrssystem. På mer

Avverkningshotad skog på mark vid Joranmyran 24 juli 2008. Foto: Anders Delin

markerade ”strängar” fanns grova och höga tallar och granar *Picea abies* i täta, smala bestånd och mot vattnet under dem på vissa ställen frodiga och täta snår av brakved *Frangula alnus*. Enstaka grova tallar hade fallit ut mot vattnet.

Deras stammar låg delvis under, delvis över vattenytan och hade koloniserats av myrvegetation. Grenar stack upp.

Torrakor i avverkningsshotad skog på Sveaskogs mark vid Mårtensmyran 24 juli 2008.
Foto: Anders Delin

I svagt sluttande öppna myrpartier mellan skogssträngarna växte rikkärssarter som björnbrodd *Tofieldia pusilla*, dvärglumner *Selaginella selaginoides* och tätört *Pinguicula vulgaris* och de första blommorna på fjällskäran *Saussurea alpina* hade slagit ut och sände ut sin vaniljdof. Vissa talltorrakor på myrmarken hade täta mattor av blanksvart spiklav *Calicium denigratum* på sin yta, andra bar på blågrå svartspik *Chaenothecopsis fennica*, som kan anas även utan lupp, men med starka glasögon, genom sina stora breda nickande huvuden. Den blanksvarta spiklaven har smalare,

rakare och rätt ut stående fruktkroppar. Vedflamlav *Pyrrhospora elabens* växte också på dessa torrakor, men de som spanade efter varglav blev utan – den arten finns sparsamt i det närliggande reservatet Buberget.

Rödbrun blekspek *Sclerophora conioptoea* brukar i Lappland ofta sitta på vertikala regnskyddade ytor i sår vid basen av björkar *Betula pubescens* på insidan av nävern eller den gamla innerbarken, eller på veden. Så hittade vi den också här. Eftersom den är nästan omöjlig att finna i barrskogsmiljöer i Gävleborgs län kom den som en västerbottnisk välkomsthälsning.

Där mosaiken av myr och skog tog slut fanns mer sluten gammelskog med bl.a. granlågor med taigaskinn *Laurilia sulcata* och högst trolig grantickeporing *Skeletocutis chrysella*. Här hittades även brunpudrad nållav *Chaenotheca gracillima*, vitskaftad svartspik *Chaenothecopsis viridialba*, dvärgbägarlav *Cladonia parasitica*, knotttrig blåslav *Hypogymnia bitteri*, harticka *Inonotus leporinus*, rosenticka *Fomitopsis rosea*, ullticka *Phellinus ferrugineofuscus* och gammelgransskål *Pseudographis pinicola*.

Detta skogsområde med sina mycket höga naturvärden har Sveaskog inte redovisat som nyckelbiotop. Det är av Sveaskog klassat som ett område för produktion med generell hänsyn, d.v.s. ett område som på vanligt vis ska kalavverkas.

24 juli, eftermiddagen, Mårtensmyran, koordinater 72037 15714.

Vi steg ur bilarna på en av kulturmarksblomster prydd parkeringsplats

och höjde blicken mot den omgivande skogen, som var högstammig gammal granskog överhöljd av garnlav *Alectoria sarmentosa*. Knappast en gran, inte heller en björk gick att se, som saknade dessa gröngrå glesa draperier. Kontrasten var total mot de unga skogar som man normalt reser genom i dessa trakter. Skogen växte i en sluttning ner emot Mårtensmyran, och stora delar av den var fuktig eller våt. Den var gles och genomsiktig som en fjällskog och i fuktiga stråk blommade lite torta *Cicerbita alpina*. Inne mellan träden såg man hur grova många av granarna var, upp till minst 60 cm, och hur rikligt med lågor av samma dimensioner som fanns – en i biologisk mening nästan komplett urskog, trots att det också gick att hitta många gamla avverkningsstubbar där. Två granar provborrades och visade sig vara över 250 år (central röta).

Svampfloran på granstammar och -lågor var mycket rik, med lappticka *Amylocystis lapponica*, stjärntagging *Asterodon ferruginosus*, doftskinn *Cystostereum murrainii*, rosenticka, harticka och gränsticka *Phellinus nigrolimitatus*. Högst i rang av de funna arterna var taigaskinn, som vi hittade på tre ställen. På granstammar fanns gammelgransskål.

På stående stammar och grenar fanns en lika rik lavflora: Knottrig blåslav på grangren, lunglav *Lobaria pulmonaria* och skrovellav *L. scrobiculata* på sälg *Salix caprea*, rödbrun blekspik på ved vid basen av död björk.

Även detta alldeles fantastiska område, mycket nära en granurskog, var enligt Sveaskogs redovisning en vanlig produktionsskog, som alltså vilken dag

som helst kan avverkas. Oavsett om detta är på grund av att ingen från bolaget har besökt området eller på grund av att den som var där inte kunde bedöma skogliga naturvärden så är det en stor skandal att bolaget har så dålig kunskap om sin egen skog.

Grov granlåga i avverkningshotad skog på Sveaskogs mark vid Mårtensmyran 24 juli 2008. Foto: Anders Delin

Sist besökte vi en tämligen stor myr med stora partier av frodig starr i Bubergets naturreservat. Målet var en förekomst av varglav *Letharia vulpina*, här

mycket långt från sina centrala domäner, som är i Härjedalen, norra Dalarna, västra Hälsingland och västra Gästrikland. Att varglavens sällsynthet i Lycksele skulle bero på substratbrist verkar osannolikt. Just här hade laven i alla fall goda förutsättningar. Myren kläddes av ett glest men individrikt bestånd av stora tallar, många döda silvriga, med fantasifula former. Det var på några av dessa som mindre mängder av varglaven växte.

Vi såg också här det som kan verka förvånande, att även på myr med bestånd av frodig trådstarr *Carex lasiocarpa* och flaskstarr *C. rostrata* hade brand någon gång gått fram. En grov tallhögstubbe mitt i starren hade mängder av kol kvar sedan det tillfället. Vi vet att blanka, tjocka och något konvexa stycken av kol kan sitta kvar i 125 år och pryda tallveden.

På spången över bäcken, en på längden kluven tallstam, växte en tallstocksticka *Gloeophyllum protractum*. Många kameror kom fram och gruppens passager över bäcken tog ganska lång tid.

Dorotea

26 juli, Dopaberget, koordinater 71356 15335.

Som en ö i ett hav av ungsogar och kalhyggen ligger en fläck av äldre skog på Dopabergets SV-sluttning, där även Dopagrottan finns, förbunden med berättelsen om en tjuv, som småningom spårades och dödades, med kungens tillstånd. Nedom berget finns en husgrund, rest av en fäbodstuga.

Längst upp i sluttningen är det lodytor och hållar med talldominans. Skogen är där mindre påverkad av skogsbruk. I en grotta där uppe hörde några av delta-

garna morrandet av ett lodjur, lämnade det i fred och botaniserade i en annan del av skogen.

Nertill dominerar gran, och stora delar av skogen har spår efter ganska omfattande skogsbruk, särskilt närmast den övergivna fäboden. Där är skogen bara 50 - 60 år gammal och innehåller bara enstaka grövre lågor. Andra delar är däremot äldre och innehåller rikligt med död ved av grova dimensioner.

Bland de intressantare arter som hittades var brunpudrad nållav, nordlig nållav *Chaenotheca laevigata*, stiftgelélav *Collema furfuraceum*, dvärgbägarlav, blanklav *Eopyrenula leucoplaca*, lunglav på sjutton sälgar, skrovellav på tio sälgar, doftskinn, rosenticka, doftticka *Haploporus odoratus* på två sälgar, harticka, gränstikka, rynkskinn *Phlebia centrifuga* och gammelgransskål.

Tretåig hackspett håller till i sluttningen, att döma av ringhack i en gran. Anmärkningsvärt mycket vedtrappmossa *Anastrophyllum hellerianum* hittades. Vi har under flera besök i dessa nordliga trakter funnit att den är mindre vanlig än i Gävleborgs län. Kanske är den kraftiga sydsluttningen här orsak till att den verkar ha en bra förekomst på granlågorna.

Denna fina gammelskog med så många rödlistade arter, en sista rest av äldre skog i ett överavverkat landskap, planerar SCA att avverka. Förutom att det är ett värdefullt naturskogsområde är det också intimt förknippat med byns historia genom Dopagrottan. Byns innevånare står samlade i protest mot den planerade avverkingen. Hänvändelser till markägaren och till Skogsstyrelsen har dock varit totalt verkningslösa. Till-

sammans med byborna försöker Forskningsresan nu att via offentlig debatt påverka ärendet. Vår debattartikel publicerades i Västerbottens-Kuriren 28 aug. 2008.

27 juli, förmiddagen, myrholmar i Bäverdammsmyran, koordinater 71387 15352.

Vi parkerade med contortaungskog på ena sidan och grandominerad äldreskog i myrkanten på den andra. I en utspridd grupp vandrade vi ut över den tysta myren, omväxlande på strängar av mossevegetation med mogna hjortron *Rubus chamaemorus* och på inte helt pålitliga mjukbottnar med kallgräs *Scheuchzeria palustris*. Några troligen thailändska hjortronplockare vilade i kanten av en skogsholme som SCA har avverkningsanmält, tillsammans med en rad andra, på vilka det står en del äldre tall- och granskog. År 1931 hade man avverkat där, och lumpade stammar och toppar av stora tallar låg kvar som de lämnades. Splintveden var nedbruten och bortvittrad, men kärnan bevarad, i de fall den inte redan vid avverkningen var rötad. På dessa fann vi de väntade arterna dvärgbägarlav och fläckporing *Antrodia albobrunnea*. Stubbarna efter de ca 60 cm grova avverkade tallarna var välbevarade, hårda i de delar som inte var rötade redan vid avverkningen.

Det var högttrycksväder med stillastående luft och stark sol. Inga andra ljud hördes än våra egna, bl.a. den några månader gamla flickan Sigrids, och de svaga sirrandena från sidensvansar som betedde sig som om de häckade högt upp i en gammal gran med mycket

manlav *Bryoria fuscescens*. En orrtupp skrämdes upp och flög förbi intill mitt öra. Högst upp på holmen fanns ett gammalt björnide, en myrstack övervuxen med lingon *Vaccinium vitis-idaea*, med ett stort svart hål på sidan. Hålet var ligande ovalt, hela stacken något hopsjunken, innehållet svartbrunt och utan lukt eller andra minnen efter björnen.

På nästa holme tittade vi på en kraftigt betad tjädertall, på kolflarnlav *Hypocenomyce anthracophila* och vedskivlav *Lecidea botryosa* på en tallhögstubbe. Man hörde grå flugsnapparens stilla läten vid middagstid denna varma högsommardag i gammelskogen.

Gruppen fördelades mellan olika delar i detta område, och den samlade förteckningen omfattar bl.a. doftskinn, gammelgransskål, harticka, jordporing *Byssocorticium terrestre*, rosenticka, stjärntagging, ulltickeporing *Skeletocutis brevishpora* på två ställen och tretåig hackspett.

Att SCA vill göra vinterväg ut till dessa myrholmar och avverka virket tyder på att virkesbristen blir allt svårare. Andra tecken är att bolagen lär sig norska metoder för att komma åt virket i bergbranter och att de "hämtar hem hänsynen", d.v.s. avverkar rester av äldre skog som de lämnade för naturvårdsändamål för ett eller annat decennium sedan.

27 juli, eftermiddagen, Hällberget, koordinater 71340 15363.

Här parkerade vi bussen i SCA-marcker på en vägända intill en avverkning gjord i år. En stor sälj var friställd. En annan sälj med lunglav var avverkad. Vitare lunglav har man knappast sett än

de dödsbleka bålar som satt på den ligande stammen.

I förlängningen av detta hygge fanns nedanför berget en gransumpskog med vackra bestånd av skogsfräken *Equisetum sylvaticum*, där Patrik Nygren hade lyckats hejda avverkningsen och rädda bl.a. en gran med liten sotlav *Cyphelium karelicum*, som både är sällsynt, liten och svårfunnen. Den sitter på granbarken, gärna långt ned på stammen, och avviker inte mycket i färg och form från andra ljus grågröna lavar. Den har apothecier som är så små att jag måste ha två par starka glasögon för att se dem. Här i sumpskogen fanns även vitgrynig nållav *Chaenotheca subroscida* på granbark och gulnål *Ch. brachypoda* tillsammans med brunpudrad nållav på stående död björkved.

Upp i bergsslutningen var skogen tämligen påverkad av forna avverkningsar och i snitt inte så gammal, alltså med åldrar kring bara 100 år. Där fanns dock enstaka grova och höga gamla tallar. Vi såg också tjugo sälgar med lunglav, en art som också växte på ett par gamla björkar. Skrovellav fanns på sju sälgar. Dofttunga hittades på tre sälgar. Stor aspticka *Phellinus populicola*, gammelgransskål och vedtrappmossa fanns också.

Det var en av sommarens varmaste dagar. Skogen gav lite skugga, men mygg och knott orkade ändå inte flyga i solgasset. Bara en eller annan broms höll ut, och vi själva, som dock gick lite långsammare och drack upp allt vatten vi hade fått med oss. Vi vilade lite oftare, pratade lite mer och tittade lite längre

på varje intressant stam. Åska hördes på avstånd. På hemvägen kom lite regn på bussen.

I denna typ av skogar pågår avverkningsarna oförtrutet. Vi såg inte detta år, och brukar i Norrlands inland inte se, någon "godkänd" slutavverkning, alltså gjord i skog med låga naturvärden. Endast skog med höga naturvärden slutavverkas, därför att annan skog att slutavverka inte finns. Plundringen har länge varit i slutfasen och det definitiva slutet ligger nu inom några år, vilket även skogsnäringens företrädare räknar med. Vid den tidpunkten kommer Sveriges miljömål i skogen inte att vara uppnått. För liten areal kommer att ha hunnit få skydd. Naturvårdsverket kommer att stå inför ett fullbordat faktum och diskussionen kommer att ta slut, därför att all skog utanför reservaten kommer att vara ung och ha låga naturvärden.

Senaste nytt

Naturligtvis berättas det mycket när många från olika landsdelar kommer samman. Vi fick höra ett par oroväckande nyheter. Den första är att avverkningsarna i fjällnära skog har tagit fart, den andra att satsningen på biobränsle har gjort att det lönar sig att avverka och transportera allehanda virke från avlägset belägna skogar, bl.a. sannolikt just de fjällnära. På ett upplag för sådant virke i Lycksele hade en av deltagarna sett mängder av gamla sälgar och talltorrakor, ved som borde ha fått vara kvar i skogen för de hotade arternas skull.

Korta rapporter

Myrhättingar *Galerina* i Gästrikland.

I slutet av juni 2008 besökte vi några gungflyn där vi utöver flera arter av starr *Carex* och sileshår *Drosera* också fann alla de tre vitmossebundna svamparna av släktet *Galerina*, som är små, bruna, klockformiga och nästan genomskinliga. Vid Gäddtjärn i Åmot, 676860 152570, fanns kärrhättingen *G. tibiicystis* vars fot är mörk med korta svarta utsående hår. Vid Nedre Backsjön i Ovensjö, 672195 152365, fanns trådkärrhättingen *G. paludosa* vars fot liksom hattkanten hade gott om vita velumrester. Vid Gårkvidden i Hofors, 672115 152345, fanns vitmosshättingen *G. sphagnorum*, som var något ljusare än de andra, med en fot som var nästan gul. Om svampar i vitmossa kan man läsa en artikel av L. & A. Stridvall i Jordstjärnan 10:1(1989).

Erik Sundström, Gunni Hedkvist, Ove Lennström

Skogsstarr *Carex sylvatica* i Sandarne.

Ett fåtal plantor växte på barkgrusjordhögar på Duvön. Området har beskrivits i VÄX nr 3, 2007. Arten växer naturligt i lundartad lövskog. Den kan spridas med gräsfrö (Thomas Karlsson muntligen), men i detta fall har den troligen kommit med virke från Balticum. Ny art för Hälsingland.

Åke Ågren, Pär Hedwall.

Kardvädd *Dipsacus fullonum* i Söderhamn.

Fem höga ex. växte vid Söderhamns sjukhus i september 2007. De uppgavs ej vara planterade. Ny art för Hälsingland?

Gunnar Bodlund.

Nattskatta *Solanum nigrum* i Söderhamn.

Två ex. växte i en rosenodling i Klossdammen i september 2007. Ny art för Hälsingland i modern tid.

Åke Ågren.

Glesstånds *Senecio ovatus* i Rengsjö.

Spridningen fortsätter i oförminskad takt. Den har nu hittats för första gången i Rengsjö, på skogskanter mot väg i Björknäs, i sept. 2007.

Åke Ågren, Pär Hedwall.

Backsmörblomma *Ranunculus polyanthemos* i Söderhamn.

Ett tiotal ex. på en skalgrusslänt mot vägen i Rösten, Söderhamn, i juni 2008.

Pär Hedwall.

Finsk fingerört *Potentilla intermedia* i Söderala.

Tydligen en art på spridning. Ett fåtal ex. vid en skyttebana i Mosne i juni 2008.

Pär Hedwall.

Finsk fingerört *Potentilla intermedia* i Söderhamn.

Ett 50-tal ex. på grusmark i industriområde nära Faxeholmen i juli 2008.

Åke Ågren.

Blåfibbla *Pilosella cymosa* ssp. *praealta* i Söderhamn.

Blåfibblan är lik den vanligare kvastfibblan *Pilosella cymosa* ssp. *cymosa*, men är nästan kal på stjälken och har kala rosettblad med ett fåtal vita långa hår vid basen av bladen. Underarten växte i ett hundratal vid tennishallen på Hällåsen. Dessa taxa behandlas här på samma sätt som i Smålands flora.

Åke Ågren.

Rekordsnabb nedbrytning av bläcksvamp.

Tiden för nedbrytning av svamparnas fruktkroppar kan variera oerhört mycket. Vissa vedsvampar, som de fleråriga tickorna, kan efter insamling sparas hur länge som helst, i vart fall hundratal år utan att märkbart förändras. Andra svampar skruppnar när de torkar, men behåller ändå vissa drag av sin färg och form. Man har ju också sett hur bläcksvampar på en dag kan förvandlas till svart smetig spormassa om man inte skyndar sig att torka eller anrätta dem. Ett oöverträffat rekord hade dock en li-

ten snövit bläcksvamp *Coprinus niveus*, som jag den 10 aug. 2008 fann växande på färdynga vid gården Brunlötas i Yttermyre, Kungsgården, Ovansjö församling. När jag tog den i handen var den genomskinligt vit, nästan som en *Mycena* (hätta), men inom en minut såg jag hur lamellernas egg blev allt tydligare kolsvart, och efter ytterligare tre minuter hade lamellerna förvandlats till ett flytande svart kletigt bläck och hattkanten började svartna och rulla ihop sig. Efter tio minuter hade hela hatten blivit en svart bläckdroppe och foten börjat lösas upp. Att färger ändras snabbt vid beröring är inte ovanligt, men här bröts hela strukturen ned.

Den 17 aug. 2008 hittade jag samma svamp på älgspillning i skogen vid Höhällan väster om Storvik, så den är inte begränsad till jordbruksmiljön.

Vet för övrigt någon om man i äldre dagar har använt bläcksvamp till bläck, och i så fall hur hållbart det var?

Erik Sundström

Banklint *Centaurea xdecipiens* i Orsta, Söderala.

Ett 50-tal ex. hittades på grus- och gräsmark i juli 2008. Bestämd av Thomas Karlsson på Riksmuseet. Ny för Hälsingland.

Pär Hedwall

Innehåll

- 3 Knäböj för klapperstarren
Anders Delin
- 4 Valls Hage i Gävle
Ove Lennström
- 6 Blomrik torrbacke i Norrfjärden,
Gnarps
Sven Norman
- 7 Köp Floran i Torsåkers socken
- 8 Strandvänderot och flädervänderot i
provodling
Anders Delin
- 12 Sötvedel *Astragalus glycyphyllos* i
Gästrikland
Birgitta Hellström
- 13 Krusnate *Potamogeton crispus*
i Lillfjärden, Hudiksvall
Mats H. G. Gustafsson
- 14 Prenumerera på de andra landska
pens floratidskrifter.
Anders Delin
- 15 Rysk nejlikrot och rundmynta blev
amerikansk nejlikrot och äppelmynta
Åke Ågren
- 16 Leta Violgubbe!
Johanna Bengtsson
- 17 Kalendarium
- 17 Rättelse – Stallört
Pär Hedwall och Åke Ågren
- 18 Gamla hus som minner om hälsinge
bondens arbete
Anders Delin
- 19 Höstmöte i Afta 19 oktober
- 20 Flytt av myrstarr vid Laforsens
kraftverk
Anders Delin
- 22 Diskurs runt en adventiv näva
Ove Lennström
- 24 De vilda blommornas dag på Norrland,
Gävle, 15 juni 2008
Åke Malmqvist
- 26 Ytterhogdal 7 – 9 juli 2008, inventering
Anders Delin m. fl.
- 33 Öväntat fynd av taggbräken
Polystichum lonchitis i Hofors
Barbro Risberg
- 35 Låsbräken – en växt med svårbe-
gräpligt levnadssätt
Anders Delin
- 36 Hotade och sällsynta lavar och mos-
sor i Dalarna
Anders Delin
- 40 Forskningsresan i Naturvårdens
Utmarker
Anders Delin
- 46 Korta rapporter

*Violgubbe 2008 i Hemlingby.
Foto: Göran Vesslén*